

Tini Fagermo

Tsjekkoslovakia- 'The expendable pawn'

Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha- våren og Warsawapaktens invasjon av Tsjekkoslovakia i 1968

Masteroppgave i historie
Veileder: Tore T. Petersen
Trondheim, november 2017

Tini Fagermo

Tsjekkoslovakia- 'The expendable pawn'

Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha-
våren og Warsawpaktens invasjon av
Tsjekkoslovakia i 1968

Masteroppgave i historie
Veileder: Tore T. Petersen
Trondheim, november 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Her står jeg ved veis ende. Reisen hit har vært lang, og har til tider virket uoverkommelig. Likevel, etter mye frustrasjon er jeg her- endelig ferdig! Årene som student, og arbeidet med masteroppgaven, har vært lærerike og spennende. Jeg har tilegnet meg kunnskaper og erfaringer jeg aldri kunne forestilt meg da jeg allerede på starten av videregående bestemte at jeg skulle studere historie og idrett. Jeg har møtt mennesker på veien som har beriket reisen, og inspirert og motivert meg mer enn de aner.

Når jeg nå leverer avhandlingen min, er det flere som fortjener min dypeste takknemlighet. Først og fremst må jeg takke min veileder, Tore Tingvoll Petersen. Takk for at du har holdt ut med meg, og for alltid å ha møtt meg med et smil og gode ord. Jeg må takke min fantastiske venninne, Ida. Uten deg ville jeg aldri klart meg gjennom dette studiet; takk for alt du har gjort, for alle gode minner både på campus og utenfor. Foreldrene mine, Dana og Espen, og Ingrid- dere fortjener også en takk for å ha støttet meg, og hørt på mine frustrerte og stressede monologer til alle døgnets tider. At dere holder ut, er hinsides min forståelse. Spesielt vil jeg takke min morfar, Miloš Duchek, som gjennom sitt engasjement og fortellinger om sin oppvekst i Tsjekkoslovakia, inspirerte meg til å skrive denne oppgaven. En siste takk går til venner og familie, som trodde på meg, selv når jeg ikke trodde på meg selv.

Det er mye jeg har lært de siste årene, som jeg vil ta med meg videre i livet. Noe av det viktigste jeg, som perfeksjonist og min egen verste kritiker, tar med meg fra prosessen mot en ferdig masteroppgave, er følgende: det vanskeligste er alltid å komme i gang, så senk skuldrene, ta et dypt pust og hopp i det.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1 Historiografi	2
1.2 Problemstilling	7
1.3 Mine funn	8
1.4 Metode- muligheter og begrensninger	10
1.5 Oppgavens relevans i skoleverket	11
2. Historisk bakgrunn	13
2.1 Tsjekkoslovakia fra dannelse til okkupasjon.....	14
2.1.1 Tsjekkoslovakia: München- forliket og frigjørelsen.....	14
2.1.2 Kommunismen før Dubček- statskuppet i 1948 og Novotný.....	15
2.1.3 1968: Dubček, Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia.....	18
2.2 Johnson- administrasjonen 1963- 1969	23
2.2.1 Johnsons utenrikspolitikk.....	24
2.2.2 Vietnam; ‘Lyndon Johnson’s war’	25
2.2.3 Konfrontasjon og détente- USA, Sovjetunionen og den kalde krigen	26
3. Informasjon, advarsler og mistanker	29
3.1 Tidlige mistanker.....	29
3.2 Advarsler og tolkninger.....	30
4. Johnson- administrasjonens reaksjoner på Prahavåren	39
4.1 «Sosialisme med et menneskelig ansikt»- en trend i USAs interesse	39
4.2 «No action»	41
5. Umiddelbare reaksjoner	47
5.1 Sjokk eller fortrenning?.....	47
5.2 «All you can do is snort and talk».....	49
5.3 Frykt for spredning.....	53
5.4 Reaksjonen i FN og styrkingen av NATO	55

5.5 Détente og SALT- forhandlingene	57
6. Konklusjon	61
6.1 Oppsummering og konklusjon	61
6.2 Historisk etterspill	62
Litteraturliste	65
Primærkilder.....	65
Lyndon Johnson- arkivet i Austin, Texas.....	65
Trykte kilder.....	68
Litteratur.....	68
Artikler	70
Nettkilder.....	71

1. Innledning

There was a silence. I didn't know what to do, whether I should start saying something, to apologize to listeners, but that wouldn't have been the diplomatic thing to do, so I waited and I indicated to the people around that I needed a glass of water for Mr Dubček. They brought the water. As I put the glass on the table in front of him, the sound it made brought him back to his senses. After quite a long time he began to speak again. There were tears running down his face. It was only the second time in my life that I'd seen a man cry. ¹

Slik beskrev Margita Kollarová sitt møte med Alexander Dubček 27. august 1968, under hans radiotale til det tsjekkosllovakiske folk en uke etter Warsawapakt- landenes invasjon av Tsjekkoslovakia. Dubček erstattet Antonin Novotný som leder av kommunistpartiet i landet i januar 1968. Hans innsettelse ble fulgt av en rekke politiske, økonomiske og kulturelle reformer rettet mot å skape en «sosialisme med et menneskelig ansikt». Denne liberaliseringen ble tatt godt imot av befolkningen, som hadde kjent politisk undertrykkelse både under tyskerne, som okkuperte landet fra 1938- 45, og russerne, da Josef Stalin tvang Tsjekkoslovakia under en kommunistisk ledelse i 1948. Ettersom sensuren ble hevet og politiske partier igjen ble tillatt i 1968, så tsjekkosllovakene nytt håp om en bedre fremtid. Det politiske livet blomstret- igjen kunne man ha åpne politiske debatter i offentlighet uten frykt for forfølgelse. Månedene frem til august 1968 ble kjent som Praha- våren; en ny tid ulikt noe annet tsjekkosllovakene hadde opplevd de siste tre tiårene ².

Perioden med demokratisering og liberalisering sluttet brått da Warsawapakt- landene invaderte 20. august 1968, kl 23.00 i lokal tid. Dubčeks reformer ble raskt trukket tilbake. Sovjetunionen satte etterhvert inn en ny ledelse i Tsjekkoslovakia som fulgte Moskvas linje. Etter en liten smak av frihet ble tsjekkosllovakenes håp revet fra dem. Dubčeks sammenbrudd i det han måtte gjøre rede for den nye situasjonen over radio 27. august symboliserte folkets desperasjon ³- det ble 20 tunge år for befolkningen i Tsjekkoslovakia.

Et hav unna mottok USAs president, Lyndon Baines Johnson, nyheten om invasjonen fra Sovjetunionens ambassadør, Anatoly Dobrynin, få timer etter «the group of 5»⁴ krysset grensen

---

¹ D. Vaughan (2009): *Alexander Dubček: hope and despair in 1968*. Hentet fra <http://www.radio.cz/en/section/archives/alexander-dubcek-hope-and-despair-in-1968> >. Sist aksessert 08.10.2017

² G. Bischof, S Karner og P. Ruggenthaler (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

³ Vaughan (2009)

⁴ Betegnelse på 5 av de 6 landene i Warsawapakten som deltok i invasjonen, da Sovjetunionen, Øst- Tyskland, Bulgaria, Polen og Ungarn.

til Tsjekkoslovakia. Spørsmålet var nå hvordan USA, demokratiets forkjemper og beskytter, ville svare på en klar aggressiv handling fra Sovjetunionens side overfor en av sine satellittstater. Administrasjonens respons kan oppsummeres i to ord: «No action». Dette var utenriksminister Dean Rusk's svar på et brev fra den nasjonale sikkerhetsrådgiveren, Walt W. Rostow, 9. mai 1968, hvor Rostow oppfordret til å sende et avskrekkende signal til Sovjetunionen.⁵ Avgjørelsen ble altså tatt måneder før invasjonen fant sted- USA ville ikke hjelpe det tsjekkosllovakiske folket i kampen for frihet og demokrati.

Johnson var en tilhenger av containment- politikken⁶. Dette var blant annet tydelig i Vietnam, hvor han fryktet en dominoeffekt, skulle landet falle under et kommunistisk styre. Et nederlag i Vietnam, eller en tilbaketrekning fra konflikten, kunne åpne for kommunistisk aggresjon overalt.⁷ Her valgte altså Johnson å «- stand and fight»⁸. I Tsjekkoslovakia viste Johnson, derimot, at han anså arbeidet mot détente som viktigere enn både containment- politikken og håndhevelse av selvråderetten. Hvorfor valgte Johnson å se vekk når Sovjetunionen invaderte Tsjekkoslovakia, på tross av sitt utenrikspolitiske standpunkt? Hva gjorde Johnson- administrasjonen etter Dobrynins dystre beskjed 20. august? Hvilken informasjon satt Johnson- administrasjonen i forkant av invasjonen? Dette er spørsmål jeg ønsker å utforske i løpet av de neste sidene.

1.1 Historiografi

I sekundærlitteraturen finnes det mange bidrag til Lyndon Baines Johnsons periode som president, og til forholdet mellom USA og Sovjetunionen gjennom den kalde krigen. Årene etter 1968 har også sett et rimelig antall artikler og bøker viet til Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia. Forskningen kommer derimot til kort om Johnson- administrasjonens reaksjoner på invasjonen. I verker om Johnsons tid som president nevnes invasjonen gjerne i forbifarten- en setning, kanskje et avsnitt, blir normalt viet til supermaktens reaksjon på en

---

⁵ Günther Bischof (2011): «'No action': The Johnson Administration and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in August 1968», in *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth: 217

⁶ Amerikansk strategi under den kalde krigen lansert av George Kennan i 1947, som gikk ut på å isolere Sovjetunionen. Begrunnelsen var at isolasjon etterhvert ville lede til Sovjetunionens fall, eller i det minste en reduksjon av Sovjetunionens makt. For mer se Walter LaFeber (1991): *America, Russia and the Cold War 1945-1990*, McGraw Hill, New York: 63- 65

⁷ Warren I. Cohen og Nancy Bernkopf Tucker (red.) (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge: 62

⁸ Ibid: 60

hendelse som rystet hele Europa.⁹ I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for den eksisterende sekundærlitteraturen knyttet til Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia. Da Johnsons avgjørelser og politikk er sentrale for denne oppgaven, vil det også være relevant å få frem hva tidligere forskning har sagt om mannen Robert Dallek refererer til som *The Flawed Giant*.¹⁰

Den omfattende sekundærlitteraturen om Lyndon Baines Johnson, og hans tid i Det hvite hus, har spesielt fokusert på Vietnamkrigen og hans innenrikspolitik. I den tidlige litteraturen er det viet lite plass til andre deler av Johnsons utenrikspolitik enn Vietnamkrigen. Da Vietnamkrigen i stor grad preget amerikansk utenrikspolitik i to tiår, og utfallet har fascinert mange historieentusiaster i ettertid, er det naturlig at mye oppmerksomhet gis krigen og de utenrikspolitiske avgjørelsene som ble tatt. På samme tid mister man helheten i Johnsons presidentskap når så store deler av hans utenrikspolitik utelukkes.

Et eksempel på slik litteratur er Henry Kissingers bok *Diplomacy*. Kissingers diskusjon om Johnsons presidentskap fokuserer stort sett på Vietnam, og andre deler av perioden nevnes i forbigarten, eller utelates. Dette gjelder også invasjonen av Tsjekkoslovakia. Da Kissingers verk skal dekke en relativt stor periode, er det naturlig at han ikke har gått i dybden på enkelte temaer. Likevel ser man at viktigheten av invasjonen av Tsjekkoslovakia, som vendepunkt under den kalde krigen og dens rolle i arbeidet mot *détente*, blir nedprioritert.

Når Lyndon Baines Johnson overtok som president i 1963, var det mange som tvilte på hans utenrikspolitiske evner. En *New York Herald Tribune*- artikkel påstod blant annet at Johnson kun taklet internasjonale problemer etter de allerede hadde funnet sted, heller enn å bearbeide dem i forkant.¹¹ Skepsisen til Johnson som utenrikspolitiker kommer spesielt frem i den tidlige litteraturen. Goldman er et godt eksempel på slik tidlig litteratur. Han var den første som gav ut et verk om Johnsons presidentskap, og gir en fremstilling av Johnson som hardtarbeidende, tidvis ufin og manipulerende, men som fikk resultater. Goldman stiller seg

---

⁹ Dette kan sees i Walter LaFeber (1991): *America, Russia and the Cold War 1945- 1990*, McGraw Hill, New York: 257- 258; Robert Dallek (1998): *Flawed Giant- Lyndon Johnson and his times 1961- 1973*, Oxford University Press, New York: 555- 556; John L. Bullion (2008): *Lyndon B. Johnson and the transformation of American politics*, Pearson Longman, United States: 216- 217, 223; Kissinger, Henry (1994): *Diplomacy*, Simon & Schuster Paperbacks, New York; Vaughn Davis Bornet (1983): *The presidency of Lyndon B. Johnson*, University Press of Kansas, Lawrence: 213

¹⁰ Robert Dallek (1998): *Flawed Giant- Lyndon Johnson and his times 1961- 1973*, Oxford University Press, New York

¹¹ *Ibid*: 84

likevel kritisk til Johnsons utenrikspolitiske kompetanse, og sier at Johnson tok: «- every opportunity to dramatize his interest and his competence in foreign affairs (...)».¹²

Et skille kan trekkes mellom denne litteraturen, som gjerne stiller seg kritisk til Johnson som utenrikspolitiker og stort sett fokuserer på Vietnam, og verkene skrevet av såkalte «Beyond Vietnam»- historikere.¹³ På begynnelsen av 1990- tallet ble mye av kildematerialet i USA deklassifisert, og i den forbindelse var det flere historikere som ønsket å stille Johnson som utenrikspolitiker i et mer positivt lys. Historikerne valgte da å ta for seg andre deler av Johnsons utenrikspolitikk enn Vietnam, derfor navnet «Beyond Vietnam»- historikere. Min oppgave vil være et bidrag til denne litteraturen.

Heinrichs stiller seg kritisk til Johnsons utenrikspolitiske evner. Han påpeker at Johnson hadde flere egenskaper som gjorde han til en god politiker- han ønsket ikke å ta forhåndsbestemte avgjørelser, han leste nøye gjennom dokumenter, stilte spørsmål, konsulterte sine rådgivere og søkte andres meninger. På samme tid, sier Heinrichs, hadde ikke Johnson en «independent way of thinking about the world, no framework of analysis, that could offer him more satisfactory answers than those provided by the close- fitting elements of the powerful Cold War paradigm»¹⁴. Dallek påpeker at Johnson hadde mye erfaring i internasjonale affærer fra sin tid i senatet. Flere erfarne utenrikspolitikere hadde også tillitt til Johnson, blant dem Eisenhower.¹⁵ Johnson manglet et eget utenrikspolitisk instinkt, ifølge Heinrichs. Mangelen på en selvstendig tenking innenfor utenrikspolitikken og et utenrikspolitisk instinkt, reflekteres kanskje i Johnsons avhengighet av sine utenriks- og sikkerhetsrådgivere.

Denne mangelen kan kanskje også sees i Johnsons umiddelbare reaksjon på invasjonen av Tsjekkoslovakia og advarslene han fikk i forkant av invasjonen. CIA direktør Richard Helms advarte Johnson morgenen 20. august om at noe var i ferd med å skje i Øst- Europa, trolig invasjonen av Tsjekkoslovakia. Johnson insisterte på at hastemøtet i Sovjetunionen, som Helms og CIA mente- kombinert med troppebevegelser langs Tsjekkoslovas gresne og et militærvarsel i Sentral- Europa- var et alarmerende tegn, kun omhandlet en felles kunngjøring om SALT- samtaler som skulle finne sted 21. august. Med andre ord klarte ikke Johnson, i sin

---

¹² Eric F. Goldman (1969): *The tragedy of Lyndon Johnson*, Alfred A. Knopf Inc, New York: 25

¹³ Julie Perminow Skjøsberg (2015): *Johnson- administrasjonens arbeid for en SALT- avtale: januar 1967- desember 1968- Glassborokonferansen: en re- evaluering*. (Masteroppgave), Skjøsberg, Julie Perminow: Trondheim: 4

¹⁴ Cohen, W.I. og Tucker, N.B. (red.) (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge: 30

¹⁵ Robert Dallek (1998): *Flawed Giant- Lyndon Johnson and his times 1961- 1973*, Oxford University Press, New York

iver etter å starte SALT- samtalene, å se hele bildet som formet seg rundt han. Når Dobrynin informerte Johnson om at Warsawapakten hadde gått inn i Tsjekkoslovakia, fortsatte Johnson å prate om SALT- møtet i oktober, og lotet ikke til å forstå omfanget av det som hadde skjedd.¹⁶ Spørsmålet her er om Johnson virkelig var så ignorant som det virket, eller om skuffelsen når han innså at SALT- møtet trolig ikke ville finne sted gjorde at han fortrenget informasjonen han fikk.

Et tema det finnes omfattende sekundærlitteratur om er détente- politikk og SALT- forhandlingene. Da invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 satte en midlertidig brems på SALT- forhandlingene og prosessen mot détente, trekkes invasjonen frem som et sentralt punkt i disse analysene.¹⁷ På samme tid gir ikke disse analysene et helhetsbilde av invasjonen og dens konsekvenser for den kalde krigen og amerikansk politikk, da kun en av konsekvensene kommer frem. Under den kalde krigen ble det skrevet en hel del om Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia. Da tilgang til arkivene var sterkt begrenset i østblokklandene frem til Berlinmurens fall i 1989, var forskning rundt emnet vanskelig. Det ble hentet informasjon fra arkivene i USA og Vest- Europa, men denne forskningen ble mangelfull uten tilgang på kilder fra østblokklandene.¹⁸ Glasnost- politikken til Mikhail Gorbatsjov ville endre situasjonen i østblokken- med mer åpenhet i Sovjetunionen fikk offentligheten tilgang til arkivene. Etter 1991 har adgangen til amerikanske, europeiske og NATO- dokumenter forbedret seg betraktelig.¹⁹

I forbindelse med 40 års- markeringen for invasjonen av Tsjekkoslovakia i 2008, ble en rekke artikler og øyevitneskildringer publiserte i Østerrike. Et utvalg av disse artiklene ble oversatt til engelsk samme år, og samlet i verket *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*²⁰. To av disse artiklene tar for seg Johnson- administrasjonens reaksjoner på invasjonen.

---

¹⁶ Dobrynin (1995) *In confidence: Moscow's ambassador to America's six Cold War Presidents (1962- 1986)*, Times Books, New York: 180- 181

¹⁷ Se blant annet: Julie Perminow Skjønsberg (2015): *Johnson- administrasjonens arbeid for en SALT- avtale: januar 1967- desember 1968- Glassborokonferansen: en re-evaluering*. (Masteroppgave), Skjønsberg, Julie Perminow: Trondheim: 55- 58; Prados, John (1999): "Prague Spring and SALT: Arms Limitation setbacks in 1968" i Brands, Henry W. (red.) (1999): *The foreign policies of Lyndon Johnson: Beyond Vietnam*, A&M University Press, Texas

¹⁸ Kramer, Mark (2008): «The Prague Spring and the Soviet Invasion in historical perspective» i Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth: 38

¹⁹ Ibid: 38

²⁰ Bischof, Karner og Ruggenthaler (2011): 3

Günter Bischof, i artikkelen «'No action': The Johnson administration and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in August 1968», baserer seg på primærkilder hentet i Lyndon Johnson- arkivet i Austin og Nasjonalarkivet i Maryland. I følge Bischof var Johnsons hender bundet i 1968. Administrasjonen var ikke villig til å ofre sine interesser, da spesielt arbeidet mot détente, for et østeuropeisk, kommunistisk land utenfor deres interessesone. Grunnet innsatsen i Vietnam, hadde heller ikke USA tropper nok til å intervenere militært i Tsjekkoslovakia, selv om viljen hadde vært der. Den amerikanske befolkningen ville trolig ikke gått med på å sende flere av sine unge menn for å hankes med en krise ikke direkte relatert til USA. Mine funn støtter i stor grad Bischofs funn og konklusjon. På samme tid refererer Bischof til invasjonen som «the surprising events of 19 to 21 August...»²¹, og hevder at «the evening of 20 August brought shocking news to the White House»²². Denne oppgaven vil stille spørsmål ved om det er korrekt å referere til invasjonen som «overraskende», eller om Johnson- administrasjonen så, eller burde sett, invasjonen komme. Jeg vil dessuten trekke frem kilder Bischof ikke benytter i sin fremstilling av Johnsonadministrasjonen og invasjonen.

I artikkelen viser Bischof hvordan Johnson- administrasjonen brukte invasjonen til sin fordel, da for å styrke NATO, tvinge sine allierte til å heve sine forsvarsbudsjetter og hindre tilbaketrekningen av amerikanske tropper fra Europa. Johnson- administrasjonens bevisste bruk av invasjonen for å nå disse målene kommer tydelig frem i kildematerialet, og støttes i min oppgave. Bischof refererer til styrkingen av NATO som en «unintended consequence»²³ av invasjonen- mine funn viser derimot at bruken av invasjonen for å styrke NATO var en bevisst og planlagt politikk fra Johnson-administrasjonens side.

Donald P. Steury har i samme verk bidratt med artikkelen «Strategic warning: The CIA and the Soviet invasion of Czechoslovakia».²⁴ Steury jobbet i CIA fra 1981, og ble medlem i CIA History Staff i 1992, hvor han i stor grad har basert forskningen sin på CIAs estimer. Nevnte artikkel er ikke et unntak- han har også her valgt å legge vekt på rapporter fra CIA og Office of National Estimates (ONE), i tillegg til ymse sekundærlitteratur knyttet til sovjetisk politikk i perioden. Han påpeker at Johnson- administrasjonen fikk alle mulige varsler før invasjonen av Tsjekkoslovakia fant sted: «Given the swiftness of events, it is hard to see how Johnson could have received more warning than he did. (...) Ample, precise and

---

²¹ Bischof,(2011): 218

²² Ibid: 218

²³ Ibid: 225

²⁴ Steury (2011): 237- 248

accurate strategic warnings concerning events i Central Europe had been pouring in all summer.»²⁵ Videre påpeker Steury at stillheten før stormen i august 1968 kan ha gjort at Johnson- administrasjonen ble overrasket, men på samme tid hadde ikke Warsawapaktens tropper på noe punkt trappet ned i Sentral- Europa, og den strategiske advarselen fra CIA hadde aldri blitt trukket tilbake.

Steury's artikkel gir en god og detaljert oversikt over informasjonen Johnson- administrasjonen satt med før invasjonen 20. august. På samme tid kan Steury's begrensning av kildematerialet ha gjort at han har et litt for snevert syn på invasjonen. Verken Johnson- administrasjonens tolkning av rapportene eller deres reaksjoner på dem kommer for eksempel frem i artikkelen. Selv om Steury kommer med flere gode argumenter, som vil støttes i denne oppgaven, glemmer han å nevne at CIA ved flere tilfeller forsikret intelligensmiljøet at de ikke trodde en militær invasjon var sannsynlig i sine. Dette på tross av at andre informanter, som USAs ambassadør i Sovjetunionen, Thompson, mente en invasjon ble mer og mer sannsynlig. Det var først like før invasjonen CIA direktør Helms informerte presidenten at en invasjon trolig var forestående. Kritikken Steury retter mot Johnson- administrasjonen, kan med andre ord, til en viss grad, også rettes mot CIA og deres tolkninger av situasjonen i Sentral- Europa.

1.2 Problemstilling

Hensikten med denne oppgaven er å gjøre et empirisk studie av Johnson- administrasjonens reaksjon på Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia. Min overordnede problemstilling er: «*Hvordan reagerte Johnson- administrasjonen på Praha- våren og Warsawapaktens landenes invasjon av Tsjekkoslovakia i 1968?*». For å finne svar på denne problemstillingen, er det spesielt tre underordnede spørsmål som vil være fokus for oppgaven: 1) Hvilken informasjon fikk Johnson- administrasjonen i forkant av invasjonen, og hvordan tolket de denne informasjonen? 2) Hva var Johnson- administrasjonens umiddelbare reaksjoner på invasjonen? 3) Hvordan reagerte Johnson- administrasjonen på liberaliseringspolitikken introdusert i Tsjekkoslovakia under Praha- våren?

For å begrense besvarelsen, vil fokuset for oppgaven være på perioden fra Alexander Dubčeks innsettelse 5. januar, til begynnelsen av september 1968. Begrunnelsen for den øvre

---

²⁵ Steury (2011): 244

grensen er at det i begynnelsen av september 1968 var klart at USA ikke ville intervensere i krisen i Tsjekkoslovakia. Oppgaven min fokuserer dessuten i stor grad på det som skjedde i månedene før invasjonen, under Praha- våren.

For å finne svar på problemstillingen, vil det være relevant ta et dypdykk i flere sider ved Johnson- administrasjonens politikk. Det vil være viktig å få frem hvordan andre deler av Johnsons politikk, både innenriks og utenriks, påvirket avgjørelsene som ble tatt i forbindelse med invasjonen av Tsjekkoslovakia. Oppgaven min vil vise at Vietnamkrigen, détente- politikk og USAs prestisje både blant sitt eget folk og i verden, var avgjørende for hvordan Johnson- administrasjonen valgte å gå frem.

1.3 Mine funn

Denne avhandlingen er et empirisk studie av Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha- våren og Warsawpaktens invasjon av Tsjekkoslovakia. Selv om det finnes mye litteratur knyttet til Tsjekkoslovakias rolle i détente- prosessen, er det få verk som fokuserer på invasjonen av Tsjekkoslovakia som en separat hendelse i Johnson- perioden. Videre forskning, som utforsker andre sider ved reaksjonene på invasjonen enn SAL- forhandlingene, er med andre ord nødvendig. Denne oppgaven vil bidra til denne forskningen, og utvide mengden litteratur innen et felt som per i dag er mangelfullt.

Hovedfunnet i oppgaven er at Johnson- administrasjonen brukte invasjonen av Tsjekkoslovakia bevisst for å styrke NATO. I følge North Atlantic Treaty, det juridiske grunnlaget til NATO, kunne medlemmene trekke seg ut etter 20 år, da i 1969. USA fryktet at flere stater ville benytte seg av denne muligheten. Johnson- administrasjonen så at de kunne argumentere med økt sovjetisk trussel for å gjøre NATO relevant igjen i etterkant av invasjonen.²⁶ Kildematerialet viser at spørsmålet om hvordan USA kunne bruke invasjonen til å styrke NATO ble tatt opp ved flere NSC- møter.²⁷ Selv om tidligere litteratur trekker frem styrkingen av NATO som en konsekvens av invasjonen i 1968, nevnes det ikke at dette var en del av USAs politikk.

---

²⁶ Memorandum fra utenriksdepartementet til Rusk, 21. august 1968, LBJ Library/ NSF/ Country File/ Czechoslovakia/Box 180/ Filed by LBJ Library: 4

²⁷ Se blant annet: Memorandum fra Rostow til presidenten, 4. september 1968: «Order of business for NSC Meeting on issues raised by the Czech crisis. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 180/ Filed by LBJ Library

Et annet funn er at Johnson- administrasjonen bevisst oppmuntret liberaliseringen i Tsjekkoslovakia for å fremme sine interesser. Administrasjonen mente at liberaliseringen kunne resultere i svekkelsen av Sovjetunionen. Dette kunne lede til økte muligheter for détente, og for bedre relasjoner til østblokken.

Videre funn viser at Johnson- administrasjonen i stor grad tolket stemningen i Sovjetunionen riktig. De var dessuten bevisste på at liberaliseringen under Praha- våren kunne resultere i en invasjon allerede fra innsettelsen av Dubček i januar 1968. Selv om administrasjonen håpet at Tsjekkoslovakia kunne slippe unna med liberaliseringen, da dette ville være i USAs interesse, ble muligheten for en invasjon aldri utelukket.

Relatert til dette funnet, er at Johnson- administrasjonen var godt informerte om hva som foregikk i Tsjekkoslovakia og i Sovjetunionen. De mottok informasjon i form av rapporter og analyser fra flere kilder, og ble klart advart om invasjonen senest 20. august. I sekundærlitteraturen hevdes det gjerne at Johnson- administrasjonen var overrasket og sjokkert over invasjonen. Dette gjelder blant annet Bischof²⁸ og Schwartz²⁹ Min oppgave bestrider dette. Basert på retorikken i etterkant av invasjonen, og informasjonen Johnson- administrasjonen satt med, argumenterer min oppgave for at administrasjonens reaksjon heller var fornærmelse og skuffelse.

Sekundærlitteraturen daterer «no action»- politikken Johnson- administrasjonen førte til Rusks svar på Rostows memorandum 9. mai. Mine funn viser derimot at avgjørelsen om ikke å handle ved en invasjon kom allerede i april. Funnene vil dessuten vise at Johnson- administrasjonens milde respons på invasjonen av Tsjekkoslovakia, lå i et ønske om ikke å brenne alle broer til Sovjetunionen. Détente og SALT- avtalen ble prioritert over selvråderetten til Tsjekkoslovakia. Med andre ord kunne Tsjekkoslovakia ofres for fremtiden til détente.

Generelt bygger oppgaven min opp under argumentasjonen om at Johnson- administrasjonen ikke kunne vært bedre informert enn de var før invasjonen av Tsjekkoslovakia, og at invasjonen resulterte i en midlertidig pause i prosessen mot détente.

---

²⁸ Bischof (2011): 218

²⁹ Thomas A. Schwartz (2003): *Lyndon Johnson and Europe: In the shadow of Vietnam*, Harvard University Press, Cambridge: 217

1.4 Metode- muligheter og begrensninger

Da det finnes begrenset med sekundærlitteratur om Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968, er avhandlingen min hovedsakelig basert på primærkilder. I stor grad er primærkildene hentet fra Lyndon Baines Johnson Library i Austin. Disse kildene er alle fra kildesamlingen: *Papers of Lyndon B. Johnson: Presidential Papers*. Jeg hentet i hovedsak dokumenter fra mappen *National Security File*. Dette er hovedmappen knyttet til Johnsons utenrikspolitikk, og var derfor et naturlig sted å starte letingen etter dokumenter relatert til Tsjekkoslovakia i 1968. Mange dokumenter ble hentet fra *Country File, Czechoslovakia*, men også fra *Files of Walt W. Rostow, Files of Spurgeon Keeny, Intelligence File, Files of Nathaniel Davis og NSC Meetings Files*. Førstnevnte har vært den mest sentrale mappen for denne oppgaven.

Mange av kildene hentet i *Country File, Czechoslovakia*, er rapporter og analyser fra CIA, og derfor består kildegrunnlaget mitt seg i stor grad av slike rapporter. Likevel har jeg også i stor grad benyttet memorandum og telegrammer mellom ulike nøkkelpersoner i Johnsons administrasjon, i tillegg til referater fra møter, som har gitt meg større innsikt i administrasjonens tanker rundt utviklingen i Tsjekkoslovakia og politikken de valgte å føre. Da jeg i stor grad hentet dokumenter fra *Files of Walt W. Rostow og Files of Nathaniel Davis*, er en svakhet med oppgaven min at deres meninger og tanker i stor grad er fremtredende. På samme tid har jeg supplert med dokumenter fra andre personer, som gir et litt mer variert bilde av administrasjonens vurderinger.

Etter å ha gjort research i forkant av arkivbesøket, var det også flere samlinger som fremstod seg relevante. Noen av dokumentene benyttet i besvarelsen er derfor også hentet fra samlingene *Papers of Bromley K. Smith, Tom Johnson Notes of Meetings, White House Central File og Special Files*, spesielt mappene *Cabinet Papers og The President's Appointment File*.

I tillegg til primærkilder fra arkivet, er besvarelsen basert på trykte kilder. Dette gjelder boksamlingen *Foreign Relations of The United States (FRUS)*³⁰, ment å gi et bilde av USAs utenrikspolitikk. Da denne samlingen kun består av et utvalg kilder, er den ikke fullstendig. Å bruke FRUS alene i forskning er av den grunn en utfordring. I og med at min avhandling i hovedsak benytter seg av arkivmateriale, har FRUS kun vært et nyttig

---

³⁰ Jeg har spesielt valgt å benytte meg av *FRUS volume XVII: Eastern Europe 1964- 1968*, James E. Miller, red. og Glenn W. LaFantasie, generell red. (Washington: United States Government Printing Office, 1996)

supplement til forskningen. Blant annet er kildene i FRUS hentet fra flere lokasjoner enn Lyndon Baines Johnson Library i Austin, som gjør at man kan få innsikt i primærkilder som ellers ville vært vanskelig å få tak i. Dette kan bidra til å løse en av flere utfordringer ved historieforskning- avstand til kildene.

En mangel ved empirien min, er at alle primærkildene er amerikanske. Dette har gitt lite innsikt i Sovjetunionens avgjørelser og prosesser. Her har sekundærlitteratur vært et godt bidrag. I tillegg har Dobrynins memoarer har vært en god kilde til forholdet mellom USA og Sovjetunionen. Memoarene til Johnson, og til CIA- direktør Richard Helms, har også vært gode kilder, både til USAs politikk under Johnsons presidentskap, og mer spesifikt til hendelsesforløpet 20. august 1968. Selv om memoarer gir et unikt innblikk i tankeprosessene bak politikken som ble ført, må de behandles med et kildekritisk øye. Gjerne er hensikten til memoarer å stille en person i et godt lys, noe man må ta hensyn til når man leser dem.

1.5 Oppgavens relevans i skoleverket

Det er flere argumenter for at denne oppgaven er relevant for min videre innsats i skoleverket. Da oppgaven omhandler en sentral hendelse under den kalde krigen, og omfatter realpolitiske spørsmål i perioden, dekker den kompetansemålene: «undersøke to eller flere internasjonale konflikter etter 1945, og vurdere konfliktene, sett fra ulike perspektiver» og «vurdere ulike ideologiers betydning for mennesker, politiske bevegelser og statsutvikling på 1900- tallet». ³¹ Det kan dessuten argumenteres for at oppgaven dekker kompetansemålet: «presentere en historisk person og drøfte hvordan samtidige ideer og samfunnsforhold påvirket denne personens tenkemåter og handlinger». ³² Rollene til Dubček og president Johnson under praha- våren og invasjonen trekkes spesielt frem.

Gjennom arbeidet med masteroppgaven har jeg dessuten tilegnet meg erfaring med historieforskning og behandling av primærkilder. Dette er sentralt for mitt videre arbeid som historielærer, da for å kunne assistere elevene i egen historieforskning. Dette dekker kompetansemålet: «identifisere og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder, og bruke det i egen historisk fremstilling». ³³ Sentralt for historiefaget er dessuten å

---

³¹ Udir.no (u.d.): *Læreplan i historie- fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram: Etter VG3 studieforberedende utdanningsprogram*. Hentet fra <<https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-vg3-studieforberedende-utdanningsprogram>>. Sist aksessert 12.11.2017

³² Ibid

³³ Udir.no (u.d.)

forstå kausalitet, da sammenhengen mellom årsak og virkning. Invasjonen av Tsjekkoslovakia, og reaksjonene til Johnson- administrasjonen ville få flere konsekvenser, blant annet utsettelsen av SALT- avtalen, styrkingen av NATO, og på lengre sikt Sovjetunionens fall.

2. Historisk bakgrunn

«There has never been a year like 1968, and it is unlikely that there will ever be one again»³⁴. Året 1968 satte sitt preg på verdenshistorien. Dette var året Martin Luther King og Robert Kennedy ble myrdet, året Tet- offensiven fant sted, året for ungdomsopprør og generasjonskonflikter, og året kvinnebevegelsen for alvor trådte frem. Men 1968 var fremfor alt et mørkt år i Tsjekkoslovakias historie, med Warsawapakt- landenes invasjon 20. august og dermed slutten på den politiske og sosiale friheten som hadde rådet under Praha- våren. Verden så forferdet på da Tsjekkoslovakia atter en gang ble tvunget under en fremmed makts vilje- en hendelse som gjorde 1968 fortjent til tittelen *The year that rocked the world*³⁵.

Dette var også et turbulent år for Lyndon Baines Johnson, som gikk inn i sitt siste år som president. Krigen i Vietnam tynget hans presidentskap, og satte en brems for hans visjon om «the Great Society». Allerede i mars annonserte Johnson at han ikke ville stille til gjenvalg. Johnson- administrasjonen valgte å ikke gjøre noe i Tsjekkoslovakia 1968. USAs manglende handlinger i Øst- Tyskland i 1953³⁶ og i Ungarn i 1956³⁷ under president Dwight Eisenhower, og Sovjetunionens økte kontroll over sine satellittstater som et resultat dette, hadde avslørt tomheten i USAs løfte om å rulle tilbake kommunismen.³⁸ Johnsons valg svekket USAs omdømme som kommunismens bekjemper og demokratiets forsvarer ytterligere.

For å forstå USAs reaksjoner på Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia, ønsker jeg i dette kapitlet å se på den historiske konteksten. Dette innebærer at jeg først og fremst vil gjøre rede Tsjekkoslovakias historie fra opprettelsen av den første republikken i 1918. Sentralt her er redegjørelsen av utviklingen i Tsjekkoslovakia fra innsettelsen av Aleksander Dubček som leder i det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet 5. januar til invasjonen 20. august. Hvorfor valgte Warsawapakt- landene å invadere? Jeg vil deretter ta for meg utenrikspolitikken til Johnson- administrasjonen og forholdet mellom USA og Sovjetunionen i perioden.

---

³⁴ Kurlansky, M. (2004): *1968- The year that rocked the world*, Jonathan Cape, Norfolk: XVII

³⁵ Ibid

³⁶ Referanse til Folkeoppstanden 17. juni 1953, slått ned av sovjetisk militære. For mer se: Ivar T. Berend (1996): *Central and Eastern Europe 1944- 1953: Detour from the periphery to the periphery*, Cambridge University Press, Cambridge: 105

³⁷ Referanse til opprøret i Ungarn i 1956. Et studentopprør utviklet seg til folkeoppstand, som protesterte mot den sovjetiske okkupasjonen av landet. Sovjetunionen slo hardt ned på opprøret, og Ungarn forble okkupert frem til 1990. For mer se: Joseph Rothschild og Nancy M. Wingfield (2008): *Return to diversity- a political history of East Central Europe since World War II*, Oxford University Press, Oxford og New York: 123- 129

³⁸ Kramer (2011): 35

2.1 Tsjekkoslovakia fra dannelse til okkupasjon

Tiårene etter dannelsen av staten Tsjekkoslovakia i 1918, var preget av konstante, dramatiske omveltninger. Tsjekkoslovakia var fra starten en selvstendig og demokratisk stat, men dette skulle ikke vare. I løpet av de første fem tiårene etter dannelsen, opplevde Tsjekkoslovakia okkupasjon og undertrykkelse ved tre anledninger. Den siste av disse ble den mest langvarige. Etter en periode med demokratisering og liberalisering, kjent som Praha- våren, invaderte Warsawapakten Tsjekkoslovakia 20. august 1968.

2.1.1 Tsjekkoslovakia: München- forliket og frigjørelsen

Staten Tsjekkoslovakia ble etablert i Østerrike- Ungarns ruiner i 1918. I motsetning til flere av de andre statene som vokste frem som en konsekvens av keiserrikets fall, ble det i Tsjekkoslovakia lagt grunnlaget for en parlamentarisk, demokratisk styreform. Som var vanlig i denne delen av Europa, bestod Tsjekkoslovakia av flere minoritetsgrupper. Dette inkluderte en tysk minoritet og slovakere, som ikke var fornøyde med tsjekkernes overherredømme.

I 1938 var Tsjekkoslovakia det eneste gjenværende demokratiet i Sentral- Europa, og ble regnet som «the strategic keystone of Europe». ³⁹ Dette skulle endre seg da Tsjekkoslovakia, som et resultat av München- forliket, ble «kastet til ulvene». Da Adolf Hitler kom til makten i Tyskland, argumenterte han for at den tysktalende befolkningen bosatt i Sudetenland ble undertrykt under tsjekkoslavisk styre og ønsket å forenes med Tyskland. Rykter om en mulig tysk invasjon av Tsjekkoslovakia skapte spenning på kontinentet, og stormaktene fryktet krig. ⁴⁰

Hitler inviterte Neville Chamberlain, Storbritannias statsminister, Édouard Daladier, Frankrikes statsminister og Italias Benito Mussolini til München for forhandlinger. Tsjekkoslovakia og Sovjetunionen ble ikke inviterte. I München gikk Chamberlain og Daladier med på at Hitler annekterte Sudetenland. Til gjengjeld gav Hitler et løfte om å garantere suvereniteten til resten av Tsjekkoslovakia. Chamberlain og Daladier presset

---

³⁹ Palmer, R.R., Colton, Joel og Kramer, Lloyd (2007): *A history of the modern world: since 1815*, McGraw Hill, New York: 834

⁴⁰ Ibid: 835

Tsjekkoslovakia til å signere sin dødsattest.⁴¹ Da fjellkjedene i Sudetenland var en sentral del av Tsjekkoslovakias forsvar, hadde tyskerne nå fått et springbrett inn i Tsjekkoslovakia.

Edvard Beneš, presidenten i Tsjekkoslovakia, skal etter München- forliket ha sagt følgende til sitt kabinett: «they decided about us, without us (...) there is no precedent in history for treating an independent state in such a way... I found out that the big states and nations do not at this time consider small states and nations as equals». ⁴² I mars 1939 invaderte tyskerne Tsjekkoslovakia, og okkuperte landet gjennom 2. verdenskrig. Kun 20 år etter å ha fått sin selvstendighet, lå Tsjekkoslovakia under en brutal okkupasjonsmakt. München- forliket, og dets konsekvenser, ville sette sine spor i det tsjekkosllovakiske folket: «Abandonment by the West, despite its Western orientation and proclivities, is the destiny that has haunted Czechoslovakia ever since Thomáš Masaryk founded the republic in 1918 (...).».⁴³

Det ble en tung krig for Tsjekkoslovakia. Da freden kom 8. mai 1945, var landet «covered with battle scars and filled with smashed barricades». ⁴⁴ Sovjetiske tropper frigjorde Praha 9. mai og ble hyllet som helter. Dette ble også senere brukt som en mobiliserende faktor av kommunistpartiet.⁴⁵ De varme følelsene overfor sovjeterne skulle bli kortvarige. Kleiven illustrerer dette ved at den første sovjetiske panservognen som rullet inn i Praha, som prydet en av Prahas parker etter krigen, skulle skjendes og fjernes under Praha- våren i 1968, kun 20 år senere, med få protester. ⁴⁶

2.1.2 Kommunismen før Dubček- statskuppet i 1948 og Novotný

Kommunistpartiet i Tsjekkoslovakia ble opprettet i 1921. Til forskjell fra kommunistpartiene i resten av Sentral- og Øst- Europa, var det tsjekkosllovakiske partiet lovlig i mellomkrigstiden, og det var ingen tradisjon for anti- sovjetiske følelser i landet. Dessuten ble det i Tsjekkoslovakia ansett som respektabelt å være en kommunist. ⁴⁷ Allerede før 2. verdenskrig var kommunistpartiet det nest største partiet i landet, og partiet kom styrket ut av krigen.

---

⁴¹ Palmer, Colton og Kramer (2007): 835

⁴² Tad Szulc (1972): *Czechoslovakia since World War II*, Universal Library, New York: 25

⁴³ Ibid: 24

⁴⁴ Ibid: 5

⁴⁵ Lukes, Igor (2012): *On the edge of the Cold War: American diplomats and spies in postwar Prague*. Hentet fra: <<https://ebookcentral.proquest.com/lib/ntnu/reader.action?docID=3054957&ppg=16>> Sist aksessert 15.10.2017: 4

⁴⁶ Kleiven (2008): 13

⁴⁷ Szulc (1972): 17

Beneš hadde allerede under krigen begynt å samarbeide med lederne av det tsjekkiske kommunistiske partiet, blant annet partiets leder Klement Gottwald.⁴⁸ Under valget i 1946 fikk kommunistene 38% av stemmene⁴⁹, og frem til 1948 ledet Beneš koalisjonsregjering bestående av vestlig vendte demokrater og kommunister. Tsjekkoslovakia var en vestlig vendt nasjon, og Beneš var opptatt av ikke å bryte de økonomiske båndene til vesten. Selv om det i Tsjekkoslovakia var enighet om å følge Sovjetunionen militært og politisk, var nasjonen kulturelt og økonomisk vestlig orientert.⁵⁰

I 1947 kom de første reaksjonene fra vesten på Sovjetunionens tilstedeværelse i Sentral- og Øst- Europa, da i form av Marshallplanen og Trumandoktrinen. Disse ordningene gjorde et sterkt inntrykk på medlemmene av den tsjekkosllovakiske regjeringen som ønsket å beholde båndene til vesten. Szulc påpeker at Tsjekkoslovakia var avhengige av utenlandsk økonomisk hjelp, da de kommunistorienterte økonomiske programmene så langt ikke hadde vært suksessfulle. Tsjekkoslovakias deltakelse i Marshallplanen ble avgjort ved en avstemning i regjeringen 4. juli 1947- det ble enstemmig vedtatt at Tsjekkoslovakia skulle delta. Tsjekkoslovakias steg i retning USA ble ikke godt mottatt i Sovjetunionen, som fryktet amerikansk innflytelse i Sentral- og Øst- Europa. Josef Stalin raste mot tsjekkosllovakene, og uttrykte klart at deltakelse på konferansen i Paris 12. juni, hvor alle stater som var interesserte i å motta Marshallhjelpen kunne møte, ville være som å snu Sovjetunionen ryggen. Etter et hastemøte i kabinettet, ble det enstemmig avgjort at Tsjekkoslovakia ikke skulle delta i Marshallplanen likevel.⁵¹

Urolighetene i Tsjekkoslovakia startet ikke lenge etter denne avgjørelsen. Sovjetunionen tok kontroll over Sentral- og Øst- Europa fra 1947, og fulgte da en strategi hvor koalisjonsregjeringer ble erstattet med rene kommunistregjeringer. Utviklingen i Tsjekkoslovakia tydet på at dette også var i ferd med å skje der. Utenriksminister Jan Masaryk⁵² reiste til Washington for å fortelle om situasjonen i Tsjekkoslovakia, men alt tyder på at han ikke fikk annet enn den dypeste medfølelse.⁵³ Den demokratiske koalisjonen under president Beneš hadde i vesten blitt ansett som en mulig bro mellom øst og vest.⁵⁴ Når

---

⁴⁸ Gottwald ble statsminister i Tsjekkoslovakia etter 2. verdenskrig.

⁴⁹ Rudi, I. B. (2003): *A flagrant violation of the United Nations charter- britiske reaksjoner på invasjonen av Tsjekkoslovakia, 21. august 1968.* (Masteroppgave), Rudi, Inga Berntsen: Trondheim

⁵⁰ Ibid: 16

⁵¹ Szulc (1972): 33- 35

⁵² Masaryk ble ikke lenge etter, i mars 1948, funnet død. Selv om det gikk rykter om at han hadde blitt drept av sovjetiske sikkerhetsagenter, har dette den dag i dag ikke blitt bekreftet.

⁵³ Szulc (1972): 35- 36

⁵⁴ Palmer, Colton og Kramer (2007): 872

signaler om at denne koalisjonen var i ferd med å falle fra hverandre kom til dage, valgte USA likevel å se bort. USA ville vise samme holdning i 1968.

I februar 1948 gjorde kommunistene i Tsjekkoslovakia et kupp. I mai ble parlamentet oppløst, og president Beneš gikk av 6. juni, erstattet av Gottwald. Kuppet ble i stor grad støttet av sovjetisk militære, men ble også muliggjort av bidraget til de tre mennene som kontrollerte mesteparten av det tsjekkoslovakiske militæret, da Ludvik Svoboda, Josef Smrkovský og Josef Pavel.⁵⁵

Lukes argumenterer for at det sovjetiske kuppet i stor grad skyldtes Tsjekkoslovakias geografiske posisjon. Demokratiet i Tsjekkoslovakia representerte en vestlig utvekst i østblokken, noe Sovjetunionen ikke kunne tolerere. På samme tid var ikke krisen nødvendigvis unngåelig. Lukes mener mye av skylden for krisen var Washingtons udugelighet og manglende beslutningsevne. Ved å forsvare det tsjekkoslovakiske demokratiet kunne USA hindret kuppet.⁵⁶

I følge Lukes hadde USA følte et visst ansvar for Tsjekkoslovakia etter 2. verdenskrig. De ønsket å forsvare det tsjekkoslovakiske demokratiet, men så maktesløse på under statskuppet i 1948. Kuppet skulle få store konsekvenser i ettertid. Rivaliseringen mellom USA og Sovjetunionen økte, og bidro til militariseringen av den kalde krigen ved å være en av drivkreftene bak opprettelsen av NATO.

Tsjekkoslovakia var nå underlagte Sovjetunionens vilje, og fremstod i slutten av 1948 som en militærstat. Den kommunistiske overtakelsen ble fulgt av «den store utrensningen»- flere tusen ble arresterte, fengslet og henrettet mellom 1949 og 1954.⁵⁷ Tsjekkoslovakia undergikk også en kulturell rensning. Under et påskudd om å rense landet for «farlig litteratur», sørget informasjons- og kulturminister Václav Kopecký for overtakelsen av biblioteker og bokhandlere, og for at flere millioner bøker ble fjernet.⁵⁸

Antonin Novotný overtok som leder av KSČ⁵⁹ i 1953, og ble president i Tsjekkoslovakia i 1957. Han gjeninnførte stalinismen⁶⁰ i Tsjekkoslovakia, og fra 1956 ble

---

⁵⁵ Szulc (1972): 40

⁵⁶ Lukes (2012): 4-5

⁵⁷ Szulc (1972): 81- 82

⁵⁸ Ibid: 80

⁵⁹ Komunistická strana Československa- det tsjekkiske kommunistiskpartiet, som satt med makten i Tsjekkoslovakia fra kuppet i 1948 til 1989.

⁶⁰ En betegnelse på politikken Josef Stalin innførte i Sovjetunionen, kjennetegnet av persondyrkelse, liten ytringsfrihet og arrestasjon av politiske motstandere.

regimet stadig mer konservativt. I 1960 ble en ny grunnlov vedtatt. Tsjekkoslovakia gikk nå formelt fra å være et «folkedemokrati», til å være den første blant satellittstatene med statusen «sosialistisk republikk». ⁶¹ Ikke lenge etter møtte Novotný krisen som ledet til hans fall- i 1963 kollapset den tsjekkosllovakiske økonomien. Etter et mislykket forsøk på å gjenopplive økonomien, gikk Novotný bort fra stalinismen og mot reformering og liberalisering av regimet. Den nye politiske retningen, ment å styrke hans posisjon, resulterte heller i at Novotný forsvant sammen med det gamle systemet. ⁶² Han skulle erstattes av Alexander Dubček, en ung, slovakisk politiker, som banet vei for liberalisering og demokratisering under Praha- våren.

2.1.3 1968: Dubček, Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia

5. januar 1968 fratrådte Novotný stillingen som førstesekretær i det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet, og ble erstattet av Dubček. Tiden som fulgte Dubčeks tiltredelse til makten har senere blitt kalt Praha- våren, som viser til den politiske og økonomiske liberaliseringen som fant sted i Tsjekkoslovakia de første månedene av 1968. Dubček ønsket å endre den indre strukturen til kommunismen for å skape «sosialisme med et menneskelig ansikt» ⁶³. For å nå dette målet ble Dubčeks tiltredelse fulgt av en rekke reformer. Sensuren opphørte, ortodokse kommunistiske funksjonærer ble fjernet og det ble tillatt med andre politiske grupperinger enn det kommunistiske partiet. Disse reformene fikk bred oppslutning blant den tsjekkosllovakiske befolkningen. For første gang fikk et østeuropeisk kommunistisk regime sjansen til å vinne folkets gunst. ⁶⁴

Konturene av Praha- våren til syne allerede før 1968. Windsor og Roberts identifiserer tre hovedårsaker til de politiske endringene, alle knyttet til Novotný- regimet. Den første årsaken var den fallende økonomien. Den andre årsaken var forholdet mellom tsjekkerne og slovakene. Slovakene ble undertrykte under Novotnýs regime, noe som etterlot lite rom for forbedring i forholdet og skapte misnøye med det kommunistiske partiet. Den siste årsaken lå i frihet, eller det som senere skulle kalles liberalisering. I tiden før 1968 ble kontrollen, blant annet over pressen, trappet noe ned. Dette endret seg i 1967, da Sovjetunionens krevde økt antisemittisk propaganda i Tsjekkoslovakia i forbindelse med Seksdagerskrigen. Dette

---

⁶¹ Sculz (1972): 167

⁶² Berend (1996): 135- 139

⁶³ Szulc (1972): 261

⁶⁴ Kramer (2008): 36

resulterte i et opprør, ledet av Writers' Union. Konsekvensen av opprøret ble gjeninnføringen av streng sensur og nedleggelsen av flere tidsskrifter. Folket reagerte på den økte undertrykkelsen med krav om endring av systemet.⁶⁵

Dubček ble valgt til førstesekretær i kommunistpartiet i denne konteksten. Kjernesaken til Dubček var å forbedre økonomien, men han så også at økonomiske reformer ville være umulige, med mindre de kom hånd i hånd med en større demokratiseringsprosess. Dessverre for Tsjekkoslovakia kom ønsket om slike reformer på et tidspunkt hvor Sovjetunionen allerede holdt et godt øye med landet. Etter åpningen av diplomatiske bånd mellom Vest- Tyskland og Romania i 1967, ble det bestemt at intet annet østeuropeisk land fikk følge i Romanias fottrinn. For Tsjekkoslovakia, som ble ansett som det viktigste landet i Øst- Europa, både av det sovjetiske militæret, grunnet sin geografiske posisjon, og av diplomatiske og økonomiske hensyn, ville et krav om frihet og demokratisering derfor bli skjebnesvangert.⁶⁶

Fire uker etter sin innsettelse møtte Dubček de sovjetiske lederne i Moskva. Dubček ble godt mottatt av Bresjnev og Podgorny⁶⁷, og han forsikret dem om at Tsjekkoslovakias tette bånd til Sovjetunionen og Warsawapakten ikke ville endres. Leksen Dubček og lederne i Praha hadde tatt fra Ungarn var at de kunne innføre reformer innenriks, og samtidig unngå en invasjon, så lenge de holdt seg lojale til Warsawapakten. Av den grunn var Dubček ekstra nøye på å garantere at sovjetiske interesser ble opprettholdt og uttrykte solidaritet med Sovjetunionen, etterhvert som liberaliseringen i Tsjekkoslovakia skjøt fart. De var villedet- denne politikken ble ikke nok til å forsikre Sovjetunionen og Warsawapaktlandene.

Først i februar begynte reformbevegelsen å ta form. Konturene av «sosialismen med et menneskelig ansikt» kom frem, da med vekt på økonomi, yringsfrihet, offentlig debatt og pressefrihet.⁶⁸ Sensuren ble i realiteten fjernet tidlig i mars, men ble formelt avskaffet sent i juni.⁶⁹ Det som, ifølge Szulc, gjorde Praha- våren til en revolusjon, var at den forsøkte å

---

⁶⁵ Philip Windsor og Adam Roberts (1969): *Czechoslovakia 1968: Reform, repression and resistance*, Colombia University Press, New York: 6-7

⁶⁶ Ibid: 8- 9

⁶⁷ Etter invasjonen i august vinklet sovjetisk presse dette møtet på en helt annen måte. Det ble påstått at Dubček ble advart om farene ved utviklingen av kommunismen i Tsjekkoslovakia. Da utviklingen i Tsjekkoslovakia på dette tidspunktet ikke var på et nivå som Kremlin ville finne alarmerende, stemmer ikke disse påstandene overens med fakta.

⁶⁸ Av Praha- vårens reformer var det spesielt pressefriheten Sovjetunionen ville fjerne, da de fryktet at grusomhetene under Stalin regime skulle komme frem i lyset. Dette gjaldt for eksempel informasjon om «den store utrensningen» i 1949- 1954.

⁶⁹ Joseph Rothschild og Nancy M. Wingfield (2008): *Return to diversity- a political history of East Central Europe since World War II*, Oxford University Press, Oxford og New York: 136

kombinere sosialismens sosiale økonomiske rettferdighet med vestens tradisjoner for politisk, kulturell og vitenskapelig frihet.⁷⁰ Dette hadde aldri tidligere blitt prøvd i et kommunistisk land.

I midten av februar ble det tydelig at debatten i Tsjekkoslovakia ikke kunne holdes tilbake, og rykter om en «kontrarevolusjon» begynte å spre seg.⁷¹ Etterhvert mistet det tsjekkiske kommunistpartiet kontrollen over Praha- våren. Selv om mange innad i KSČ⁷² forble kommunister, vakte Dubčeks villighet til liberalisering frem mer radikale personligheter i partiet.⁷³ Utviklingen bekymret Sovjetunionen, som, på tross av at reformene i Tsjekkoslovakia gikk fredelig for seg, trakk paralleller til opprøret i Ungarn i 1956.

Bresjnev kontaktet Dubček 15. mars, og ba han sette en brems på Praha- våren, men til ingen nytte. Den sovjetiske Politburoen møttes 21. mars, og her uttrykte flere bekymring for at ortodokse medlemmer av KSČ ville erstattes. Fremfor alt var Politburoen bekymret for at den tsjekkosllovakiske tilstanden var «smittsom», da at ideene om liberalisering og demokratisering ville spre seg og skape politisk ustabilitet i de resterende kommunistiske landene. Shelest mente utviklingen i Tsjekkoslovakia ville avgjøre «not only the fate of socialism in one of the socialist countries, but the fate of the whole socialist camp».⁷⁴ De kommunistiske lederne var også overbeviste om amerikansk og vestlig innblanding i Tsjekkoslovakia.⁷⁵

Etter møtet 21. mars var Tsjekkoslovakia- spørsmålet alltid på toppen av den sovjetiske Politburoens agenda. Det ble opprettet en egen kommisjon, som skulle holde et øye med utviklingen i Tsjekkoslovakia. Denne kommisjonen svarte direkte til Bresjnev. Det var fremdeles et håp om at KSČ ville gjenopprette kontrollen, men Shelest var klar på at den sovjetiske Politburoen ville gripe inn med alle nødvendige midler (også militære) hvis situasjonen forverret seg.⁷⁶ Lederne i den sovjetiske Politburoen var overbeviste om at de vestlige regjeringene hadde endret taktikk etter invasjonen av Ungarn i 1956, og nå gikk inn

---

⁷⁰ Szulc (1971): 269- 271

⁷¹ Ibid: 275

⁷² Komunistická strana Československa. Det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet.

⁷³ Kramer (2011): 39

⁷⁴ Ibid: 41

⁷⁵ Kildematerialet viser likevel at USA ikke blandet seg inn i Tsjekkoslovakia. Johnson- administrasjonen oppmuntret liberaliseringen, men stod ikke bak prosessen og var veldig klare på at de ikke ønsket å bli involverte.

⁷⁶ Kramer (2011): 42- 43

for en «fredelig motrevolusjon» for å unngå sovjetisk invasjon. Betydningen av denne endringen i Sovjetunionens retorikk ble ikke forstått i Praha før det var for sent.⁷⁷

Møtet mellom Warsawapakt- lederne i Dresden 23. mars markerte et skille i Sovjetunionens politikk. For første gang gikk Sovjetunionen fra å diskre signalisere sin misnøye til å komme med konkrete krav til Dubček- regimet.⁷⁸ De sovjetiske lederne var redde Praha- våren etterhvert ville komme helt ut av Dubčeks kontroll, og da underminere Tsjekkoslovakias forpliktelser overfor Sovjetunionen. I løpet av våren la Sovjetunionen gjentatte ganger frem tre krav til hva Dubček måtte gjøre: 1) den strenge sensuren måtte gjeninnføres, 2) de mest høylytte funksjonærene måtte fjernes, og 3) de uoffisielle politiske «klubbene» måtte forbyes og oppløses.⁷⁹

Dubček fulgte ikke Sovjetunionens krav. KSČ publiserte Aksjonsprogrammet 5. april, som erklærte at det fantes en tsjekkosllovakisk vei til kommunisme.⁸⁰ Aksjonsprogrammet la spesielt vekt på frihet- pressefrihet, ytringsfrihet og organisasjonsfrihet ble ansett som grunnleggende for en fungerende sosialisme.⁸¹ Programmet møtte sterke motreaksjoner, både i Sovjetunionen og blant mer konservative krefter i Tsjekkoslovakia. Kritikken hadde derimot ingen effekt på det stigende momentet til Praha- våren. Reformene til Dubček hadde vunnet folkets gunst. Selv om han ønsket det, kunne han ikke trekke tilbake reformene uten å vekke folkets vrede. Tilbaketrekning av reformene ville ledet til et opprør. Dubček var med andre ord fanget mellom det tsjekkosllovakiske folket og Sovjetunionen.

Praha- våren gikk fredelig for seg, noe som gav Sovjetunionen tid til å tenke over hva de skulle gjøre. Det tok flere måneder før de, sammen med de andre Warsawapakt- landene, ble enige om hva de skulle gjøre. Selv om lederne i Warsawapakten var enige om at Praha- våren truet sosialismen, var de uenige om hvordan de skulle takle krisen. Shelest, Andropov og Podgornyj var for militær intervensjon, mens andre, inklusive Bresjnev, var mer forsiktige og ønsket en politisk løsning. Det ble holdt flere møter i Warsawapakten i juli, og i Bratislava i begynnelsen av august, hvor det blant annet ble utstedt trusler om samlet aksjon for å beskytte sosialismen i Tsjekkoslovakia.⁸² Etterhvert begynte Bresjnev og de andre lederne i den sovjetiske Politburoen å ta til seg uroen Shelest, Gomułka og Ulbricht følte for smitte til

---

⁷⁷ Kramer: 44

⁷⁸ Kieran Williams (1997): *The Prague Spring and its aftermath- Czechoslovak politics 1968- 1970*, Cambridge University Press, Cambridge: 70

⁷⁹ Kramer (2011): 44

⁸⁰ Szulc: 302

⁸¹ Berend (1996)

⁸² Kramer (2011): 45- 46

andre østeuropeiske stater, og til Sovjetunionen selv.⁸³ Det begynte å gå opp for dem at en indre løsning kanskje var umulig.

Det første vedtaket om invasjon ble tatt under den sovjetiske Politburoens møter 22. og 26./ 27. juli. Her ble det bestemt at en invasjon ville finne sted i midten/ slutten av august hvis tilstanden ikke forbedret seg i Tsjekkoslovakia. Videre ble det under et statusmøte 6. august vedtatt at Sovjetunionen ville ty til invasjon hvis Dubček ikke gjorde umiddelbare, drastiske steg for å oppfylle Sovjetunionens krav. Dette var ikke irreversible vedtak, men var klare tegn på at Bresjnev og de sovjetiske lederne hadde gitt opp håpet på en intern løsning. Ifølge Steury var det på dette tidspunktet kun bekymring for hvilke konsekvenser nok en aggressiv handling overfor et østeuropeisk land ville ha for Sovjetunionens prestisje, som hindret dem fra å intervensere militært.⁸⁴

Bresjnev prøvde å få Dubček til å endre kurs for siste gang i starten av august. Dette skjedde både gjennom telefonsamtaler, og gjennom den sovjetiske ambassadøren i Praha, Stepan Chernovenko. Dette ledet ikke noe sted, og under sesjoner med den sovjetiske Politburoen 13.- 15. august ble passende responser diskuterte. Først 17. august ble det enstemmig vedtatt i Politburoen at de skulle «provide assistance and support the Communist Party and people of Czechoslovakia through the use of [the Soviet] armed forces».⁸⁵

I motsetning til invasjonen av Ungarn i 1956, ønsket Bresjnev at invasjonen av Tsjekkoslovakia skulle fremstå som multilateral. Av den grunn deltok også tropper fra Polen, Bulgaria, Ungarn og Øst- Tyskland. Invasjonen startet 23.00 lokal tid 20. august 1968.⁸⁶ De invaderende styrkene var effektive, og invasjonen har i ettertid blitt beskrevet som en brilliant militæroperasjon.⁸⁷ Warsawapakten møtte ingen væpnet motstand etter å ha krysset grensen. President Ludvík Svoboda ba de tsjekkoslovakiske troppene om ikke å gjøre motstand- selv om han ikke godtok invasjonen innså han at motstand var nytteløst.⁸⁸

Dubček og flere andre KSČ- ledere som hadde støttet Praha- våren ble arresterte, invasjonsstyrkene tok kontroll over alle transport- og kommunikasjonsnettverker, omringet KSČs og regjeringens hovedbygninger i Praha og andre byer og okkuperte visse nøkkelsteder,

---

⁸³ Rothchild og Wingfield (2008): 137

⁸⁴ Steury (2011): 241

⁸⁵ Kramer (2011): 47

⁸⁶ Ibid: 48

⁸⁷ Windsor og Roberts (1969): 111

⁸⁸ Kramer (2011): 49

som flyplasser og militærbaser.⁸⁹ Raskt ble også Praha- vårens reformer avvirket. Likevel klarte ikke de sovjet- ledede styrkene å nå hovedmålet sitt- å sette opp en pro- Moskva regjering umiddelbart etter invasjonen.⁹⁰

Selv om Dubček offisielt forble leder av KSČ til 17. april 1969, markerte invasjonen 20. august 1968 slutten på Praha- våren. Det tsjekkosllovakiske folket så Warsawapaktens tropper og tankser rulle inn i landet, og gjorde motstand i form av ikke- voldelige protester. Dette var forgjeves- Tsjekkoslovakia forble under Sovjetunionen jernhånd frem til Berlinmurens fall i 1989. Petr Kolář, tsjekkisk ambassadør i USA, var til stede 20. august, og minnes desperasjonen og hjelpeløsheten det tsjekkosllovakiske folket følte:

As they had in 1938, the Czechoslovak people felt again in 1968 that the West was not prepared to fight for a strange country, and instead it let us down. I was six years old in 1968 when the tanks rolled into the country. As a young boy, I was excited to see the tanks in the streets and didn't understand why my mom was crying and why my dad was angry. After that, I began to understand the true meaning of those tanks.⁹¹

2.2 Johnson- administrasjonen 1963- 1969

Lyndon Baines Johnsons tiltredelse til presidentskapet var preget av tragedie. Kun timer etter John F. Kennedy ble myrdet i 22. november 1963, ble Johnson sverget inn som USAs 36. president.⁹² Johnson innså raskt at han måtte opprettholde linken til Kennedy, skulle han få støtte i media, Sovjetunionen, folket og Kennedy- administrasjonen: «- we've got to keep this Kennedy aura around us».⁹³ Dette innebar at han måtte beholde Kennedys folk i Det hvite hus. Det ble dessuten sentralt å fortsette med Kennedys innenriks- og utenrikspolitikk. Folket hadde stemt frem Kennedy som president, ikke personen visst navn stod ved Kennedys på stemmeseddelen.

Som person blir Johnson beskrevet som brå, manipulerende, aggressiv, og som en ypperlig politiker. Hans presidentskap var preget både av seiere, spesielt innenrikspolitisk, og nederlag. Det Johnson skulle bli husket for senere, som har kastet en svart skygge over hans periode i Det hvite hus, var Vietnamkrigen.

---

⁸⁹ Kramer (2011): 49

⁹⁰ Berend (1996): 145

⁹¹ Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

⁹² John L. Bullion (2008): *Lyndon B. Johnson and the transformation of American politics*, Pearson Longman, United States: 68

⁹³ Ibid: 69

2.2.1 Johnsons utenrikspolitikk

I løpet av sin tid i Senatet⁹⁴, tilegnet Johnson seg omfattende utenrikspolitiske kunnskaper, og hadde i løpet av tiden som visepresident reist til store deler av verden.⁹⁵ På tross av denne bakgrunnen, var Johnson ikke spesielt entusiastisk for utenrikspolitikk. Hans administrasjon og rådgivere hadde derfor en sentral rolle i utenrikspolitiske spørsmålet. De mest sentrale var personene som gjorde opp Johnsons utenriks- og forsvarstiumvirat. Den første av disse var utenriksminister Dean Rusk, som ifølge Dallek var «- the perfect man in the right place at the right time».⁹⁶ I tillegg var McGeorge Bundy, som var nasjonal sikkerhetsrådgiver frem til 1966, en fremtredende figur. Som nasjonal sikkerhetsrådgiver var han Johnsons personlige utenrikspolitiske assistent. I 1966 ble Bundy erstattet av Walt W. Rostow, men Johnson forholdt fremdeles kontakten med han.⁹⁷

National Security Council (NSC) var også sentralt for Johnsons utenrikspolitikk, da han satte NSC høyere enn utenriksdepartementet. Johnson mente det var mindre sannsynlig at informasjon ville lekke ut dersom det var færre som arbeidet der. Dette reflekteres i størrelsen på NSC- staben, som kun bestod av 17 «professional officers with their secretaries».⁹⁸ Likevel foretrakk Johnson å holde mindre, uformelle møter, kalt «Luncheons». Her ble de viktigste utenrikspolitiske spørsmålene tatt opp. Møtene i NSC ble holdt mer som en politisk gest. Clark Clifford, som var forsvarsminister 1968- 1968, mente NSC- møtene kun ble holdt «- because certain people expected them to be held».⁹⁹

Sentralt for Johnsons utenrikspolitiske syn var at man måtte stå opp mot totalitære regimer, mens man unngikk en atomkrig. Johnson var av den tro at USAs vanskeligheter i verden grunnet i andre staters feilberegning av USA som easygoing, og som ute av stand til å forsvare sine interesser. Han mente derfor at USA måtte formidle sin hensikt og sine interesser «loud and clear and over and over, and by deeds rather than words»¹⁰⁰.

Johnson var dessuten en tilhenger av containment- politikken, og not the least of Johnson's concerns was to convince the Soviets that he was a firm defender of U.S. interests

---

⁹⁴ Her satt han blant annet som senator, Minority Leader (1953- 5) og Majority Leader (1955- 61). For mer se Jonathan Colman (2010): *Foreign policy of Lyndon B. Johnson*, Edinburgh University Press, Edinburgh

⁹⁵ Jonathan Colman (2010): *Foreign policy of Lyndon B. Johnson*, Edinburgh University Press, Edinburgh: 7

⁹⁶ Dallek (1998): 87

⁹⁷ Ibid: 85- 89

⁹⁸ Colman (2010): 14

⁹⁹ Ibid: 14

¹⁰⁰ Cohen og Tucker (1994): 28

and would not be passive toward any Communist aggression».¹⁰¹ Man kan da spørre hvorfor denne handlingens mann senere valgte å ikke handle når Sovjetunionen begikk en klar aggressiv handling ved å invadere Tsjekkoslovakia.

Bullion påpeker at selv om Johnson brant for innenrikspolitik, anså han sitt fremste ansvar som president å være «to reduce the danger of a nuclear apocalypse». ¹⁰² Etter andre verdenskrig var Johnson sjokkert over den destruktive atombomben, og var av den grunn ivrig etter å starte samtaler om atomvåpen.¹⁰³ Johnson jobbet som president målrettet for détente. Høydepunktet i Johnsons détente- arbeidet skulle være en nedrustningsavtale, som Johnson-administrasjonen skulle diskutere med Sovjetunionen i oktober 1968. Denne nedrustningsavtalen ville ikke vedtas under Johnsons presidentskap, grunnet Warsawpaktens invasjon av Tsjekkoslovakia.

Samtidig som Johnson – administrasjonen kjempet mot kommunismen i Vietnam, strakte de ut en hånd til de kommunistiske statene i Øst- Europa. Tanken var at begge disse handlingene ville svekke kommunismen, og samtidig oppmuntre moderat nasjonalisme åpen for amerikansk innflytelse. Denne tilnærmingen til de østeuropeiske landene ble kalt «bridge building», en politikk som ble lansert av Johnson- administrasjonen i 1966.¹⁰⁴ Det langsiktige målet til bridge building- politikken var å underminere kommunismen, men den var også ment å øke USAs innflytelse i vesten.

2.2.2 Vietnam; 'Lyndon Johnson's war'

Vietnamkrigen var den uønskede arven Johnson fikk fra sine forgjengere. Han ble president med tanken om et «Great Society», men Vietnamkrigen skulle bli hans undergang. I 1963, hadde USA rundt 16.000 rådgivere i Vietnam.¹⁰⁵ Det var først i 1964 den neste store utviklingen i krigen skulle finne sted, den såkalte Tonkin- episoden. Det ble påstått at en nordvietnamesisk flåte hadde angrepet to amerikanske destroyere, 'Maddox' og USS 'Turney Joy'. Ut av denne hendelsen kom Tonkin- resolusjonen, som gav presidenten tillatelse til å bruke militære midler i Sørøst- Asia uten en krigserklæring fra Kongressen.¹⁰⁶ Det var likevel først i 1965 Johnson ville ta skrittene som først eskalerte konflikten, og deretter skrittet som ledet USA inn i krigen

---

¹⁰¹ Dallek (1998): 91

¹⁰² Bullion (2008): 72

¹⁰³ Ibid: 35

¹⁰⁴ Costigliola (1994): 193

¹⁰⁵ Colman (2010);

¹⁰⁶ Colman (2010): 25- 27

for fullt. Dette var en bombekampanje lansert i mars 1965, kalt operasjon Rolling Thunder, og introduksjonen av amerikanske tropper i Vietnam fra april 1965. «The presence of US combat troops in an aggressive role now made this unequivocally an American war. US prestige was at stake as never before».¹⁰⁷

Johnsons containment- politikk kom tydelig frem i Vietnam. Han mente det kommunistiske regimet i Hanoi var en forlengelse av Kremlin. Krigen i Vietnam ble derfor ikke en krig blant mange, men ble den krigen, som ville avgjøre om geriljakriger kunne stoppes og om den kalde krigen kunne vinnes.¹⁰⁸

Etter Johnson eskalerte USAs forpliktelse i Sør- Vietnam, kollapset hans politiske støtte.¹⁰⁹ En protestbevegelse startet først hos akademikere, men spredte seg etterhvert til den øvrige befolkningen. «The president, however, could please neither hawk nor dove, and cause he prided himself on bending to neither extreme, his domestic support splintered».¹¹⁰ Likevel hadde Johnson støtte fra flere hold, blant annet i media. Grunnen til dette var at Johnson fremdeles kunne hevde at krigen gikk bedre for USA, og man se lyset i enden av tunnelen. Dette endret seg drastisk i 1968. Nord- Vietnam lanserte Tet- offensiven, et overraskelsesangrep, som ikke ble slått tilbake før nordvietnameserne stod på jorden til den amerikanske ambassaden i Saigon. Illusjonen ble knust- amerikanerne innså at krigen kanskje ikke kunne vinnes.¹¹¹ Tet- offensiven, kombinert med økonomiske problemer, akademiskere og universitets- protester, gjorde at konsensusen for krig sprakk. Det var etter dette, 26. mars 1968, Johnson noterte at: «we can no longer do the job we set».¹¹² Kun 5 dager senere annonserte Johnson at han ikke ville stille til det kommende valget.

2.2.3 Konfrontasjon og détente- USA, Sovjetunionen og den kalde krigen

Sovjetunionen og USA hadde ført en kald krig mot hverandre siden slutten av 40- tallet, en konflikt som både innebar en deling av Europa i to interessesfærer og et intenst våpenkappløp. Konflikten kulminerte under Cuba- krisen i oktober 1962, da supermaktene stod på randen av en atomkrig. Med hver sin hånd på avtrekkeren skjønnte begge parter at konsekvensene av en

---

¹⁰⁷ Ibid: 30

¹⁰⁸ Kissinger (1994): 645

¹⁰⁹ Walter LaFeber (1994): «Johnson, Vietnam, and Tocqueville», i W.I. Cohen og N.B. Tucker (red.) (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge: 32

¹¹⁰ Ibid: 48

¹¹¹ LaFaber (1991): 255

¹¹² Ibid: 53

atomkrig var for store. Faren ved opprustningen og spenningen som preget den kalde krigen gikk opp for dem. Cuba- krisen ble derfor fulgt av en periode med fokus på détente- for nedrustning og bedre samarbeid og kommunikasjon mellom USA og Sovjetunionen. I løpet av 60- tallet kom de frem til flere bilaterale og multilaterale avtaler som lettet den kalde krigens spente klima.¹¹³

I løpet av Johnsons kandidatur 1963- 1969 ble flere avtaler innen flere felt inngått med Sovjetunionen enn hadde vært tilfellet i de foregående tretti årene.¹¹⁴ Johnsons første initiativ som president var romtraktaten, som ble vedtatt i 1967. Traktaten forbød utplassering av kjernefysiske våpen på satellitter i verdensrommet.¹¹⁵ I 1965 ble samtaler om en Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT) startet. Bakgrunnen for dette var at det på 60- tallet ble lettere for stater som ikke hadde atomvåpen å skaffe seg det, og kunnskapen om hvordan våpnene kunne lages hadde blitt offentliggjort. USA og Sovjetunionen fryktet at nye stater skulle skaffe seg atomvåpen: «The prospect of a Western German finger on the nuclear trigger was a *casus belli* for the Soviets».¹¹⁶ Hensikten med NPT var å hindre at land som ikke hadde atomvåpen skulle få det. På tross av at traktaten fikk bred støtte, ble forhandlingene langvarige og vanskelige. Likevel samarbeidet Sovjetunionen og USA godt, og traktaten ble sommeren 1968.

Grunnlaget ble dessuten lagt for en Strategic Arms Limitation Talks (SALT)- avtale i Johnsons periode som president. Johnson tok kontakt med Aleksei Kosygin, Sovjetunionens statsminister, i januar 1967, i håp om å starte samtaler om nedtrapping av våpenkappløpet. Forespørselen skilte seg fra tidligere tilnærminger, da det nå var snakk om en varig avtale som kunne gagne begge parter, ikke bare USA. Etter mye diskusjoner, ble partene enige om å møtes på Glassboro State College i New Jersey 23. juni 1967. Sovjetunionens negative holdning under møtet, og i ukene etterpå, har gitt inntrykk av at disse samtalene var mislykkede. Skjønberg motstrider dette, og påpeker at møtet i Glassboro gjorde Sovjetunionen forberedt på forhandlinger med USA. Avtale om et nytt møte skulle ikke komme før i juni 1968. Bare noen måneder etter ble SALT- forhandlingene hindret av invasjonen av Tsjekkoslovakia. Dette innebar at SALT- avtalen ikke ville signeres under Johnsons tid som president, men hans innsats banet vei for SALT 1- avtalen i 1972.¹¹⁷

---

¹¹³ W.I. Cohen og N.B. Tucker (red.) (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge

¹¹⁴ Dobrynin (1991): 189

¹¹⁵ Skjønberg (2015): 15

¹¹⁶ Rusk (1991): 285

¹¹⁷ Skjønberg (2015)

3. Informasjon, advarsler og mistanker

Når president Johnson, og hans nærmeste medarbeidere, fikk vite at Warsawapaktlandene hadde invadert Tsjekkoslovakia, reagerte de med sjokk og overraskelse. Likevel viser kildematerialet klart at Johnson- administrasjonen i forkant av invasjonen i 1968 fikk informasjon fra flere kilder om situasjonen i Tsjekkoslovakia, og analyser rundt hva observasjonene av troppebevegelser og Sovjetunionens handlinger kunne innebære. Blant disse kildene er rapporter og analyser fra CIA spesielt fremtredende, men administrasjonen fikk også informasjon fra andre kilder, for eksempel ambassadør Llewellyn Thompson, og ambassadør Charles Bohlen. Dette kapittelet søker å utrede hva Johnson- administrasjonen visste før invasjonen. Hvilken informasjon satt administrasjonen med når Warsawapaktlandene krysset grensen til Tsjekkoslovakia? Jeg ønsker også her å trekke frem at Johnson- administrasjonen så farene for en invasjon allerede i januar, og anså invasjon som en mulighet hele veien. Muligheten for at Sovjetunionen kunne velge å intervensere militært ble aldri utelukket.

3.1 Tidlige mistanker

Etter Dubčeks innsettelse 5. januar 1968, valgte Johnson- administrasjonen å holde et øye med situasjonen. CIA kom med regelmessige rapporter angående situasjonen i Tsjekkoslovakia. Da situasjonen var mest spent, i juli 1968, mottok Johnson spesielt mange rapporter fra CIA. Disse inneholdt både oppdateringer og analyser av situasjonen, og gav Johnson god oversikt over utviklingen.

En analyse av CIA fra 12. januar viser at man både så potensialet til lederbyttet i Tsjekkoslovakia, og så farene endringer i landet kunne føre med seg. På den ene siden påpeker CIA at lederbyttet var et tegn på noe større- et østblokkland var i ferd med å bli mindre demokratisk. Samtidig var Sovjetunionen

- likely to see in the changes in Czechoslovakia a potential for serious trouble, either political instability in Prague or growing Czech resistance to Moscows leadership, or both. But the Soviets will probably not move to apply heavy pressures until the situation in Czechoslovakia clearly threatens their interests. ¹¹⁸

---

¹¹⁸ Analyse av CIA: «Czechoslovakia: a new direction», 12. januar 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [4 of 4] 1/68- 8/68: 14

Selv om CIA mener Sovjetunionen ville vise selvbeherskelse, grunnet bekymring for sitt image i Vesten, så de altså at Sovjetunionen kunne velge å ty til tyngre skyts, skulle utviklingen i Tsjekkoslovakia bli en trussel for Sovjetunionens maktposisjon eller fremtiden til sosialismen.

Refleksjonen rundt hvorvidt Sovjetunionen ville benytte økonomiske og militære midler fortsatte ettersom Praha- vårens reformer, som for eksempel pressefrihet, ble innført, og vissheten om at «ånden i lampen» ikke kunne returneres skylte over Dubček, Sovjetunionen og Johnson- administrasjonen. CIA gjorde blant annet analyser av hvordan Sovjetunionen kunne komme til å reagere på utviklingen i Tsjekkoslovakia. I en analyse fra 27. mars, påpeker CIA at skulle Sovjetunionen føle de var i ferd med å miste Tsjekkoslovakia som et medlem av Warsawapakten, ville de intervenere militært. En invasjon kunne da skje på tre måter: 1) Sovjetunionen kunne ta steg for å få invasjonen til å se ut som en standard militærøvelse under Warsawapakten. Dette ville gi dem tillatelse til å sende tropper til Tsjekkoslovakia. Disse troppebevegelsene ville «- in fact be a military intervention». ¹¹⁹ 2) ved å skape en hendelse på grensen mellom Vest- Tyskland og Tsjekkoslovakia, som ville vekke Sovjetunionens plikt til å tilby allianse; 3) ved å motta en forespørsel om hjelp fra den tsjekkiske presidenten eller nasjonalforsamlingen.

Hendelsesforløpet rett før og på dagen 20. august skulle gå akkurat som CIA hadde forutsett. I forkant av invasjonen hadde Warsawapakten holdt militærøvelser i og rundt Tsjekkoslovakia. Troppene ble trukket ut, men forble langs grensen til Tsjekkoslovakia, klare til å invadere. I slutten av juli ble en ny militærøvelse annonsert, som skulle vare i 3 uker. Da Warsawapakten invaderte Tsjekkoslovakia, leste Dobrynin opp en erklæring til president Johnson fra Sovjetunionens ledere. I erklæringen påstod Sovjetunionen at de invaderte etter forespørsel fra den tsjekkosllovakiske regjeringen.

3.2 Advarsler og tolkninger

I mai 1968 ble situasjonen i Tsjekkoslovakia mer spent, og fra begynnelsen av mai økte mengden rapporter Johnson mottok fra CIA, og fra andre kilder. Rapporter begynte å strømme inn fra 9. mai om troppebevegelser i retning den tsjekkosllovakiske grensen. CIA kunne i begynnelsen ikke bekrefte troppebevegelsene, men var sikre på at troppebevegelsene ikke var et tegn på en forestående invasjon. Av kildematerialet kommer det frem at CIA hadde flere

---

¹¹⁹ Analyse av CIA, 27. mars 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol II Cables 1/68- 8/68: 2

grunner til å tro at Sovjetunionen på dette tidspunktet ikke hadde tenkt til å invadere Tsjekkoslovakia. I en analyse fra 9. mai er mye av informasjonen sensurert, men man kan likevel få frem noe informasjon. For det første var det ingen tegn til at Sovjetunionen hadde varslet de andre Warsawapaktlandene, og for det andre latet det ikke til at de tsjekkoslovakiske troppene var i beredskap. ¹²⁰ De anså, av den grunn, heller Sovjetunionens bevegelser «-as pressure- - not a decision to move». ¹²¹

På dette stadiet i konflikten kan denne antagelsen ha vært korrekt. I følge Kramer var det stor uenighet i den sovjetiske Politburoen om hvordan man skulle takle situasjonen. ¹²² Selv om noen var for intervensjon, blant dem lederen i det ukrainske kommunistpartiet, Petro Shelest, lederen av KGB, Jurij Andropov og formann i Presidiumet, Nikolai Podgorny, tok det flere måneder før Politburoen kom til enighet. Bresjnev var blant dem som lenge håpet på en politisk, heller enn en militær, løsning. I forsøket på å unngå en militær intervensjon, forsøkte Sovjetunionen derfor å presse Dubček til å sette en brems på demokratiseringsprosessen. På samme tid var det kun uenighet om midlene- det var bred enighet om at Praha- våren var en trussel for sosialismen. ¹²³

En annen grunn til at CIA ikke mistenkte en invasjon på dette tidspunktet kommer frem i en analyse 10. mai. CIA forventet at propagandaen til Sovjetunionen ville slå alarm hvis en invasjon ble aktuell, eller at Sovjetunionen ville forberedt et dekke for invasjonen. Dette var ikke tilfellet i mai 1968. Av den grunn konkluderte CIA med at troppebevegelsene heller stemte overens med psykologisk krigføring enn en intensjon om å flytte troppene inn i Tsjekkoslovakia, og at «pressure such as this will increase and continue during the long hot summer but the Soviets will take no harder, i.e., military measures.» ¹²⁴

Selv om CIAs rapporter forsikret Johnson om at en invasjon var usannsynlig, var det flere som tolket tegnene mørkere. Bromley K. Smith påpeker i et memorandum til presidenten at Sovjetunionen trolig ikke ville gå så langt som en militær intervensjon, men: «- the stakes

---

¹²⁰ Analyse av CIA, 9. mai 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 182/ Indications (all sources) of Soviet military intervention into Czechoslovakia 5/4- 10/68

¹²¹ Lapp fra Rostow festet til en CIA analyse fra 9. mai 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 182/ Indications (all sources) of Soviet military intervention into Czechoslovakia 5/4- 10/68

¹²² Kramer (2011): 45

¹²³ Ibid: 45

¹²⁴ CIA analyse, 10. mai 1968, «Present USSR attitudes toward Czechoslovakia». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Cables 1/68- 8/68: 2

for the Soviet leaders are high and such a move can no longer be excluded». ¹²⁵ Allerede i mai var det altså klart at det var en god mulighet for invasjon. Selv om CIA hadde liten tro på en invasjon på kort sikt, kunne det ikke utelukkes på lang sikt.

CIA's analyser fortsatte å argumentere mot en invasjon og for at Sovjetunionens oppførsel tydet på en nervekrig i juni og begynnelsen av juli. Selv om spenningen i forholdet mellom Sovjetunionen og Tsjekkoslovakia hadde lettet noe i juni, befant sovjetiske tropper seg fremdeles på tsjekkosllovakisk jord som en del av en militærøvelse. I en rapport fra CIA 13. juni, påpekes det at Sovjetunionen var i en god posisjon til å intervenere, og at de trolig ville intervenere med en militærøvelse som skalkeskjul. På samme tid mente CIA at den reduserte spenningen i relasjonen mellom Tsjekkoslovakia og Sovjetunionen, og rapporter om en ny «politisk forståelse», var tegn på at Sovjetunionen trolig ikke ville invadere. Likevel ville Sovjetunionen etterhvert oppdage at deres håp om at Tsjekkoslovakia ville returnere til tilstanden før 1968, var uten fundament. «Thus there is a good chance that relations between Prague and Moscow will again become very tense (...) the Soviets might once again use their troops to menace the Czech frontier». ¹²⁶ CIA trodde med andre ord ikke Sovjetunionen ville ty til en invasjon ved økt spenning, men heller at de ville fortsette den psykologiske krigføringen.

Det var ikke alle som var enige i CIA's vurdering. I et telegram til utenriksdepartementet, uttrykte Thompson bekymring over utviklingen. Han mente Sovjetunionens økte press på Dubček om å begrense demokratiseringen var et tegn på økende bekymring for smitte til de resterende østblokklandene, og en frykt for at demokratiseringen også ville gi gjenlyd i Sovjetunionen. ¹²⁷ Selv om Bresjnev hadde påstått at han ikke ville intervenere i Tsjekkoslovakia, mente Thompson at det var akkurat dette Sovjetunionen forsøkte å gjøre. Dette ønsket var synlig gjennom forsinkelsen i å trekke ut sovjetiske tropper etter Warsawpaktens militærøvelse, og brev sendt til KSČ fra de kommunistiske partiene i Sovjetunionen, Øst-Tyskland, Polen, Ungarn og Bulgaria.

Sovjetunionens tropper skulle begynne å trekke seg ut av Tsjekkoslovakia 13. juli, men Thompson så flere bekymringsverdige tegn, som tydet på at dette kanskje ikke kom til å skje. Den første av disse grunnene er sensurert i dokumentet, men Thompson påpeker at paragrafen

---

¹²⁵ Memorandum fra Bromley K. Smith til presidenten, 11. mai, «The situation in Czechoslovakia». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ Czech crisis CIA situation reports CODEWORD [4 of 4] 8/68

¹²⁶ Rapport fra CIA, 13. juni 1968, «The Dubček Pause». LBJ Library/ National Security File/ Czechoslovakia/ Box 182/ Czech crisis 8/68 State situation reports: 18

¹²⁷ LaFantasie og Miller (1996): 201- 203

i Warsawpaktens annonsering om at troppene skulle trekke seg ut var fjernet. En Peoples Militia- øvelse var dessuten planlagt å starte kl. 21.00 11. juli. På tross av Thompsons mistanker, begynte Sovjetunionen å trekke ut troppene sine 13. juli. Denne prosessen ble nøye overvåket av USA. I følge rapportene fortsatte tilbaketrekingen i et rolig tempo over den neste uken.¹²⁸ Den grundige overvåkingen tyder på at Johnson- administrasjonen mistenkte at Sovjetunionen ikke ville trekke ut sine tropper.

Mistanken var ikke uten grunnlag. Allerede 23. juli annonserte Sovjetunionen at de skulle ha en militærøvelse, som ville vare i 3 uker. Dette fremkommer av et memorandum fra Rostow til president Johnson, hvor Rostow påpeker at den annonserte militærøvelsen ikke passet noe normalt mønster, men at den heller var ment som psykologisk press i forbindelse med møtet i Čierna nad Tisou. Rostow konkluderer med at ingenting tydet på en forestående invasjon.¹²⁹

På tross av økte advarsel og mistenkelige militærøvelser, var Johnson- administrasjonen fremdeles ikke overbeviste. CIA begynte fra midten av juli å argumentere mer og mer for en intervensjon, og Johnson- administrasjonen mottok signaler fra flere hold om at troppebevegelsene til Sovjetunionen var urovekkende. Den franske ambassadøren, Roger Lalouette, rapporterte blant annet at to regimenter med sovjetiske tropper fremdeles befant seg i Tsjekkoslovakia 24. juli, klare skulle en invasjon bli aktuell. Det tydet dessuten på at to regimenter befant seg rett over grensen til Polen, som latet til å etablere en fast leir.¹³⁰ Mye tydet altså på at Sovjetunionen ikke hadde tenkt til å trekke seg helt ut.

I tillegg til troppebevegelsene, påpeker Thompson at Sovjetunionen hadde trappet opp sin offentlige kampanje mot liberaliseringen i Tsjekkoslovakia, med trusler om å støtte forsvarere av sosialismen.¹³¹ Denne opptrapping i Sovjetunionens propaganda fant sted i sommermånedene. Artikler i fremtredende sovjetiske aviser, som for eksempel *Pravda*, ble stadig krassere og mer kritiske til Praha- våren og Dubčeks lederskap. Thompson fremhever spesielt en artikkel i *Pravda*, som hevdet at det var tegn til kontrarevolusjonære krefter i

---

¹²⁸ Rapport fra CIA, 21. juli 1968: «The situation in Czechoslovakia at 3 pm». LBJ Library/ National Security File/Czechoslovakia/Box 182/ Czech crisis 8/68 State situation reports

¹²⁹ Memorandum fra Rostow til presidenten, 23. juli 1968: «The situation in Czechoslovakia at 2.30 pm». LBJ Library/National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹³⁰ Beams rapport fra Praha med den franske ambassadøren, Lalouettes, analyse av situasjonen i Tsjekkoslovakia. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹³¹ LaFantasie og Miller (1996): 201- 203

Tsjekkoslovakia og uttrykte tillit til at tsjekkoslovakiske kommunister ville stanse de reaksjonære kreftene.¹³²

Propagandaen skulle etter hvert trekke USA inn som en pådriver bak de kontrarevolusjonære kreftene i Tsjekkoslovakia. CIA fremhevet i en rapport 19. juli en artikkel i *Pravda*, hvor det ble hevdet at våpen produserte i USA, bragt fra Vest-Tyskland, var oppdaget i det vestlige Tsjekkoslovakia av tsjekkisk sikkerhetspoliti. Det ble også hevdet at man hadde funnet et NATO-dokument, med planer om å velte Tsjekkoslovakia, som antagelig var forberedt i Pentagon og CIA. CIA mistenkte at målet til artikkelen var å spre påstanden om en trussel i Tsjekkoslovakia mot østeuropeisk sikkerhet.¹³³ Dette kan tolkes som et forsøk på å danne grunnlaget for en invasjon. Ved å argumentere for amerikansk og vestlig innblanding i Tsjekkoslovakia, kunne Sovjetunionen få et påskudd for å intervensere, da for å beskytte det kommunistiske regimet i landet.

Kildematerialet gjør det også tydelig at flere tolket beskyldningene som et mulig påskudd for invasjon. Sovjetisk presse fortsatte å beskyldte USA og NATO i de følgende dagene, noe som vakte reaksjoner. Bohlen uttrykte blant annet bekymring i en samtale med Dobrynin 22. juli. I samtalen påpekte Bohlen at påstandene var uten fundament, og at USA ikke ønsket å bli direkte involvert i konflikten. «We were therefore entitled to wonder what particular purpose was being achieved in their dissemination and whether or not this might be a pretext to lay a basis for some future action against Czechoslovakia.»¹³⁴ Bohlen mistenkte altså at Sovjetunionen kunne ha baktanker med påstandene. Planla de kanskje en invasjon?

CIA delte dette synet. Sovjetunionen protesterte etter hvert mot økt vestlig innflytelse i Tsjekkoslovakia, og krevde en forklaring på våpenkassene. Dette tolket CIA som en eskalering av den sovjetiske propagandaen mot Tsjekkoslovakia.¹³⁵ Reuters skal etter hvert ha rapportert at disse våpenkassene trolig ble plantet av østtyske sikkerhetsagenter. «- Moscow continues to build a case that could justify intervention».¹³⁶ Under et møte 27. juli tok Rusk opp denne problematikken, og påpekte at USA hadde vært i dialog med Sovjetunionen privat om beskyldningene: «They denied they're doing it which is sort of interesting (...)».¹³⁷

---

¹³² LaFantasie og Miller (1994):

¹³³ Rapport fra CIA, 19. juli 1968: «The situation in Czechoslovakia at 9 am». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/Box 181/Czech crisis CIA situation reports CODEWORD [4 of 4] 8/68

¹³⁴ LaFantasie og Miller (1996): 214

¹³⁵ Rapport fra CIA, 22. juli 1968: «The situation in Czechoslovakia at 4 pm». LBJ Library/National Security File/ Country File/ Box 181/Czech crisis CIA situation reports CODEWORD [4 of 4] 8/68

¹³⁶ Ibid: 1

¹³⁷ LaFantasie og Miller (1996): 219

I et memorandum fra Bohlen til Rostow 26. juli, uttrykker også Bohlen bekymring over tonen i den sovjetiske pressen: «while of course it is not conclusive I must say I don't like the tone of the Soviet and Satellite press in regard to Czechoslovakia». ¹³⁸ *Pravda*, ifølge Bohlen, hadde dessuten publisert en artikkel som hevdet at det ble planlagt et kupp i Praha. Videre sa artikkelen at lederne i Tsjekkoslovakia ikke var klare over kupplanene, og at handling krevdes for å forsvare kommunismen i landet. Dette, urovekkende nok i seg selv, kom i tillegg til en artikkel i *Red Star*, som hevdet at de sovjetiske troppene var kampklare. Det hadde heller ikke vært noen annonsering av møtet i den sovjetiske Politburoen, som fant sted 22. juli, og Sovjetunionen hadde økt sin mobilisering. Bohlen mener de militære forberedelsene til Sovjetunionen var vel store for en nervekrig. Det var en mulighet for at Sovjetunionen forberedte en militær intervensjon, i tillegg til å forberede seg på andre eventualiteter.

Det skulle vise seg at Bohlen tolket tegnene riktig. Under møtet i den sovjetiske Politburoen 22. og 26./27. juli ble det bestemt at en invasjon skulle finne sted i midten/ slutten av august hvis ikke forholdene i Tsjekkoslovakia forbedret seg. ¹³⁹ Sovjetunionen hadde vist flere av tegnene til å ønske å intervenere militært som CIA hadde forutsett i mars- varselsignal hadde dukket opp i sovjetisk presse og sovjetisk militære omringet Tsjekkoslovakia under dekke av en militærøvelse. Avgjørelsen som ble tatt var ikke irreversibel- det var først 17. august den endelige avgjørelsen om å invadere ble tatt i den sovjetiske Politburoen. ¹⁴⁰

«It seems pretty clear - - and this view is shared by the Intelligence Community - - that they have stepped one step back from the brink. However, we are moving on to the next chapter in a book which is far from finished». ¹⁴¹ I et memorandum fra Davis til presidenten oppsummeres USAs tanker etter møtet i Čierna nad Tisou endte 30. juli. Tsjekkoslovakia hadde møtt sine verste kritikere, da Sovjetunionen, Polen, Ungarn, Øst- Tyskland og Bulgaria, i et forsøk på å lette spenningen i østblokken. Møtet skal ha funnet sted i «frankness and comradeship», som ifølge CIA betød tøffe samtaler, men ikke total uenighet.

På samme tid var det enighet om at situasjonen kanskje hadde roet seg, men var langt fra over. CIA rapporterte at sovjetiske tropper hadde krysset grensen inn i Polen, den kritiske propagandaen i sovjetisk presse fortsatte og Sovjetunionen fortsatte å forsterke enhetene sine i Øst- Tyskland. Ambassaden i Praha hadde dessuten bekreftet tilstedeværelsen av «powerful

---

¹³⁸ LaFantasie og Miller (1996): 217

¹³⁹ Kramer (2011): 46

¹⁴⁰ Ibid: 46

¹⁴¹ Memorandum fra Davis til presidenten, 1. august 1968: «Czechoslovak Communiqué». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [1 of 4] 1/68- 8/68

Soviet military muscle»¹⁴² i Slovakia. CIA mente dette kunne bety en de facto stasjonering av sovjetiske styrker på tsjekkosllovakisk jord på ubestemt tid. Slik ble det også tolket av Johnson-administrasjonen. I et møte mellom presidenten og hans utenriksrådgivere 31. juli, mente Rusk sjansen for en invasjon var stor: «The Czech situation is going. Bohlen says the odds are 51- 49 against USSR using force, but nobody knows what they will do». ¹⁴³ Rusk selv mente sannsynligheten var 40- 60 mot intervensjon. ¹⁴⁴

Johnson- administrasjonen var med andre ord bevisste på den spente og usikre situasjonen i Tsjekkoslovakia når krisen fortsatte inn i august. En analyse av Thompson 2. august viser dessuten at administrasjonen var klare over Tsjekkoslovakias viktighet for Sovjetunionen, både symbolsk, ideologisk og strategisk. Thompson påpeker i analysen at liberaliseringen i Tsjekkoslovakia truet Sovjetunionens maktposisjon, da fordi at den ville ha en smitteeffekt på de andre østeuropeiske landene og Sovjetunionen. Ideologisk kunne Sovjetunionen dessuten ikke tillate at det kom nok en versjon av kommunismen, da dette ville svekke Sovjetunionens posisjon som tolkeren av den sanne kommunismen. Styrken til den Moskva- styrte kommunismen var at det kun fantes en sannhet, og at kommunismen gav svar på alt. Denne tanken hadde allerede blitt svekket av Kina og Jugoslavias versjoner av kommunismen, og ville ble ytterligere svekket av en tsjekkosllovakisk kommunisme. Pressefriheten var spesielt vanskelig for Sovjetunionen å svelge, ifølge Thompson, da sovjeterne ikke ønsket at noen skulle finne skjelettene de hadde i skapet. Dette ville bli uunngåelig hvis pressefriheten fortsatte i Tsjekkoslovakia. ¹⁴⁵

Thompson konkluderer med at Sovjetunionen ville gå langt for å skyve situasjonen i Tsjekkoslovakia tilbake til tilstanden før innsettelsen av Dubček. Det var vanskelig å si om Tsjekkoslovakias ledelse ville klare å korrekt beregne hvor mye de kunne komme unna med. I lengden mente Thompson det var lite sannsynlig at Tsjekkoslovakia og Sovjetunionen ville klare å komme til enighet. ¹⁴⁶

I Rusks memoarer kommer det fram at han, senest en uke før invasjonen, mottok Dobrynins forsikringer om at det ikke var planlagt en intervensjon i Tsjekkoslovakia: «I

---

¹⁴² Rapport fra CIA, 1. august 1968: «The situation in Czechoslovakia as of 1 p.m.». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ Czech crisis CIA situation reports [3 of 4] 8/68

¹⁴³ Notater fra presidentens møte med sine sikkerhetsrådgivere, 30. juli 1968. LBJ Library/ Special Files/ Tom Johnson notes of meetings/ Box 3/ July 30, 1968- 1 p.m Foreign Policy Advisors Luncheon: 2

¹⁴⁴ Håndskrevet notat, uten dato. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9.4.68- US, Europe and the Czech crisis

¹⁴⁵ LaFantasie og Miller (1996): 229- 232

¹⁴⁶ LaFantasie og Miller (1996): 229- 232

assumed that the ambassador himself had not been kept informed by Moscow». ¹⁴⁷ Dobrynin bekrefter i sine memoarer at han ikke fikk beskjed om Sovjetunionens planer om invasjon før morgenen 20. august. På samme tid forsøkte fremdeles Bresjnev å unngå en invasjon en uke før invasjonen- den endelige avgjørelsen kom først 17. august. Dobrynins forsikringer later til å ha betrygget Johnson- administrasjonen, men på samme tid tydet informasjonen fra CIA og andre aktører på at noe var i ferd med å skje i Tsjekkoslovakia.

To dager før invasjonen, 18. august, ble Johnson advart om at noe foregikk i Sovjetunionen og at en invasjon trolig var forestående av Helms. Bakgrunnen for dette var en blackout av sovjetisk militærkommunikasjon over hele Sentral- Europa, og et hastemøte i den sovjetiske Politburoen. Helms ble informert om at et møte skulle finne sted mellom Sovjetunionens øverste sivile og militære ledere på morgenen 20. august. Da de sovjetiske lederne normalt var på ferie denne tiden av året, anså Helms dette som mistenkelig. Han mente møtet, kombinert med blackouten og troppebevegelsene, var klare tegn på at noe ville skje, trolig invasjonen av Tsjekkoslovakia. Helms informerte presidenten om dette senere samme dag, og poengterer i sine memoarer at han fant presidentens respons underlig: «The President cut me short. 'Dick, that meeting is to talk about us.' Without another word, LBJ reverted to Vietnam. I hadn't the slightest idea what the President meant, but kept my peace». ¹⁴⁸

Det Helms ikke visste, var at presidenten og de sovjetiske lederne hadde avtalt et møte angående SALT- forhandlinger, som skulle finne sted i Moskva i oktober. Dette møtet skulle annonseres 21. august, både i Sovjetunionen og av Johnson i USA. Johnson fikk klar advarsel om invasjonen fra CIA, men valgte å skyve advarslene til side. Spørsmålet er om dette reflekterer en manglende utenrikspolitisk forståelse, eller at Johnson fornektet en invasjon, i håp om at den ikke ville finne sted. Memoarene til Johnson kan argumentere for det siste: «Despite the breakthrough we were preparing to announce, the possibility of an invasion was on my mind». ¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ Dean Rusk (1991): *As I saw it*. I.B. Tauris & Co Ltd, London: 295

¹⁴⁸ Helms og Hood (2003): 341

¹⁴⁹ Johnson (1971): 487

4. Johnson- administrasjonens reaksjoner på Prahavåren

I løpet av månedene før invasjonen la Johnson- administrasjonen en slagplan for politikken de ville føre i tilfelle en invasjon. Kildene viser at administrasjonen allerede i april/mai hadde bestemt at de ikke ville komme Tsjekkoslovakia til unnsetning i tilfelle en invasjon, reflektert i Rusks «no action»- politikk. Johnson- administrasjonen diskuterte dessuten hvordan de kunne bruke en invasjon til å fremme sine interesser. Dette inkluderte å sikre en sterkest mulig fordømmelse av invasjonen i FN. De diskuterte også hvordan de kunne oppmuntre liberaliseringen i Tsjekkoslovakia, som de mente var i USAs interesse. Liberaliseringen, hvis den fikk fortsette uten sovjetisk innblanding, kunne føre til en svekkelse av Sovjetunionens maktposisjon. Sovjetunionen kunne da bli mer villig til å forhandle med USA. Praha- våren skulle altså brukes til å tvinge Sovjetunionen til forhandlingsbordet.

4.1 «Sosialisme med et menneskelig ansikt»- en trend i USAs interesse

«As you know, we are trying to find discreet ways of encouraging the favorable developments in Czechoslovakia.»¹⁵⁰ Dette sitatet, hentet fra et brev fra Walt W. Rostow til presidenten 23. april, reflekterer stillingen Johnson- administrasjonen tok til Praha- våren. Det var bred enighet om at liberaliseringen måtte oppmuntres. Spørsmålet ble så hvordan USA skulle gå frem for å oppnå dette. I et telegram fra Rusk til ambassaden i Tyskland, påpeker Rusk at USAs politikk overfor Praha- våren er å gjøre det klart «informally and discreetly» at stegene mot liberalisering ønskes velkomne.¹⁵¹ Dette var i tråd med Johnsons bridge building- politikk.

Bakgrunnen for denne «stille diplomaten»¹⁵² var at USA ikke tydelig kunne involvere seg i Tsjekkoslovakia, da dette kunne skape problemer for de tsjekkiske lederne, både internt og overfor Sovjetunionen og andre østeuropeiske naboer. Amerikansk involvering kunne dessuten gi Sovjetunionen et påskudd for å intervenere i Tsjekkoslovakia: «We have used all restraint to stay out of it. We have not wanted to give the Soviets any excuse for direct action against the Czechs. We don't want to provoke them on any pretext».¹⁵³

---

¹⁵⁰ Brev fra Rostow til presidenten, 23. april 1968, LBJ Library/ NSF/Country File/Czechoslovakia/Box 179/Vol II Memos [3 of 4] 1/68- 8/68

¹⁵¹ Telegram fra Dean Rusk til ambassaden i Tyskland, 27. april 1968, FRUS XVII, 192

¹⁵² Min oversettelse av begrepet «quiet diplomacy». Begrepet benyttes under et møte i NSC 26. april. For mer se: LBJ Library/ National Security File/NSC Meetings File/Box 2/Eastern Europe vol. 5 Tab 67. 4/24/68

¹⁵³ Kabinettmøte i Det Hvite Hus, 31. juli 1968. LBJ Library/ Special Files/ Cabinet Papers/ Box 14/ Cabinet Meeting 7/31/68 [1 of 3]: 3

Lovverket satte også grenser for hva USA kunne gjøre for å oppmuntre og støtte liberaliseringen. Dette var grunnet Tsjekkoslovakias engasjement i Vietnamkrigen. Da Tsjekkoslovakia forsynte Nord- Vietnam med varer, hindret Exim Act fra 1968 USA fra å gi Tsjekkoslovakia kredittfasiliteter, og hindret USA i å selge dem overskuddet av jordbruksvarer under PL- 480. Vietnamkrigen hindret dessuten USA fra å gi Tsjekkoslovakia Most Favored Nation- behandling.¹⁵⁴

Allerede i en rapport fra CIA 12. januar, uttrykkes en tanke om at lederbyttet i Tsjekkoslovakia kunne være et tegn på noe større- et av østblokklandene begynte å bli mindre kommunistisk. Utviklingen blir sammenlignet med Jugoslavia og Romania, som tidligere hadde utviklet en egen gren av kommunismen, uavhengig av Moskva. På samme tid tror CIA at Tsjekkoslovakia kunne ta demokratiseringen lenger enn noe annet østeuropeisk land, da Tsjekkoslovakia tradisjonelt hadde vært mer demokratisk og vestlig siden staten ble etablert i 1918.

Bakgrunnen for ønsket om å støtte liberaliseringen lå ikke i en tanke om å assistere det nye regimet i Tsjekkoslovakia. Johnson- administrasjonen hadde klare baktanker med denne støtten, som kommer frem av kildematerialet. I et memorandum til National Security Council 22. april, tolkes utviklingen som et tegn på at Sovjetunionens dominans i Øst- Europa var svekket. Dette kunne blant annet åpne for forbedrede muligheter for Johnsons «bridge building»- politikk, da et svekket Sovjetunionen trolig ville være villigere til å forhandle. Memorandumet påpeker at USAs politikk burde være å oppmuntre denne trenden, og bruke den til å: 1) forbedre øst- vest relasjoner, 2) knytte tettere bånd mellom Øst- og Vest- Europa, og 3) løse bilaterale problemer.¹⁵⁵

Johnson- administrasjon så med andre ord en mulighet i Praha- våren ganske tidlig. Forsøket på å danne «sosialisme med et menneskelig ansikt» kunne åpne for økt samarbeid mellom USA og Tsjekkoslovakia. USA kunne styrke sin posisjon i Øst- Europa. Man så dessuten at utviklingen ikke bare ville påvirke Tsjekkoslovakia, men «(...) it is obvious that consequences of even partial success would reach far beyond the borders of this small

---

¹⁵⁴ Telegram fra Rusk til ambassaden i Paris, juli 1968. LBJ Library/ National Security File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Cables 1/68- 8/68

¹⁵⁵ Memorandum til NSC 22. april 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/Box 4/585th NSC MTG- 4/24/68- Eastern Europe

country».¹⁵⁶ Administrasjonen så altså muligheten for at Praha- våren ville skape store ringvirkninger.

Tanken om ringvirkninger, positive for USA, fremkommer i et memorandum fra Rostow til Rusk 20. juli. Her spekulerer Rostow rundt hva som kunne skje hvis Sovjetunionen skulle trekke seg ut av Tsjekkoslovakia, og la liberaliseringsprosessen fortsette. Han mener atmosfæren i Øst- Europa trolig ville forbedre seg. Et slikt hendelsesforløp ville lede til en dominoeffekt i Øst- Europa, hvor flere østeuropeiske stater ville følge Tsjekkoslovakias eksempel, og åpne for bilaterale forhandlinger. Rostow mener USA kanskje også kunne håpe på en nedtoning av sovjetisk engasjement i Midtøsten, og generelt. De sovjetiske lederne ansvarlige for en politisk fiasko ville trolig bli kastet ut, som var tilfellet med Khrushchev etter Cuba- krisen. Disse lederne kunne så bli erstattet av nye, svakere ledere. Rostow understreker derfor at, i og med at USA kunne tjene så mye på Praha- våren, måtte USA gjøre sitt ytterste for å avskrekke sovjetisk militær intervensjon.¹⁵⁷

4.2 «No action»

Reaksjonen til Johnson- administrasjonen på muligheten for en invasjon av Tsjekkoslovakia kan oppsummeres i to ord: «No action». Disse ordene, skrevet av Rusk, var festet til et memorandum fra Rostow 9. mai. Selv om det er dette dokumentet som gjerne trekkes frem i sekundærlitteraturen for å beskrive Johnson- administrasjonens politikk, ble avgjørelsen om ikke å handle i Tsjekkoslovakia tatt over 3 uker tidligere. I et memorandum til presidenten 15. april, skriver Rusk: «Our position is to take no action with regard to Czechoslovak developments, except to indicate informally that any liberalization is welcome. (...) We are, of course, keeping the developing situation under constant view».¹⁵⁸ Dette innebar at Johnson- administrasjonen ikke ville bistå Tsjekkoslovakia militært.

Det er flere grunner til at Johnson- administrasjonens valgte å ikke intervenere i tilfelle en invasjon.. Foreign Assist Act fra 1961 tilsa dessuten at USA ikke kunne gi bistand, verken militært eller økonomisk, til et kommunistisk land.¹⁵⁹ I respons til de sovjetiske

---

¹⁵⁶ Memorandum «for the record» av Nathaniel Davis, 19. mars, NSF/ Country File/Czechoslovakia/ Box 179/ Vol II Memos [4 of 4] 1/68- 8/68, LBJL, Austin, Texas

¹⁵⁷ Memorandum fra Walt W. Rostow til Dean Rusk, 20. juli 1968, FRUS XVII, 206- 211

¹⁵⁸ Memorandum fra Rusk til presidenten, 15. april 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [3 of 4] 1/68- 8/68: 2

¹⁵⁹ Telegram fra Rusk til ambassaden i Paris, juli 1968. LBJ Library/ National Security File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Cables 1/68- 8/68

troppebevegelsene, og muligheten for en invasjon, gjorde Johnson- administrasjonen likevel noen konkrete tiltak. Utenriksdepartementet opprettet, i samarbeid med Pentagon, en 'EUR(opa) advisory group' i mai, som skulle utarbeide konkrete handlingsplaner.¹⁶⁰

Det kommer frem av kildematerialet at Johnson- administrasjonen var i konstant dialog med Sovjetunionen gjennom Praha- våren. Administrasjonen fulgte Rusks tanke om et «stille diplomati» også overfor Sovjetunionen. Tanken var å tone ned retorikken offentlig. USA kunne vise sympati, og påpeke at det var en sensitiv situasjon, men ikke noe utover det.¹⁶¹ Tøffe samtaler med Sovjetunionen skulle tas privat. Johnson- administrasjonens valg av «stille diplomati» må sees i sammenheng med opprøret i Ungarn i 1956. Her hadde Johnson- administrasjonen gått ut offentlig og sagt at de ikke ville intervensjon, noe som hadde vakt store reaksjoner på verdensbasis og gitt Sovjetunionen full tillatelse til å gjøre som de ønsket. Johnson- administrasjonen ønsket ikke gjenta feilene fra fortiden ved å si noe de kunne komme til å angre på senere. Dette gjenspeiles blant annet i et memorandum fra Davis, hvor han sier: «- we must be careful we do not repeat the mistake of 1956, in creating expectations we are not prepared to follow through».¹⁶² Krisen i Tsjekkoslovakia ble stadig sammenlignet med opprøret i Ungarn i 1956, og man fryktet lenge at en lik situasjon ville oppstå.

«Stille diplomati» dekket også politikken Johnson- administrasjonen mente NATO måtte føre. NATO skulle overvåke utviklingen i Tsjekkoslovakia, men de vestlige allierte måtte vise ekstrem forsiktighet. I et telegram fra Rusk til NATO- delegasjonen, påpeker Rusk at alt som virker som uvanlig bekymring måtte unngås, da dette ville bli for synlig og kunne forverre situasjonen. Alle offentlige uttalelser var risikable, og derfor skulle all respons til pressen begrenses til at NATO fulgte opp situasjonen gjennom den normale konsultasjonsprosessen.¹⁶³

Det var flere som mente tilnærmingene til Johnson- administrasjonen ikke var tilstrekkelige. Rostow var blant de som ønsket at USA skulle gå hardere ut mot Sovjetunionen, og så at mye kunne stå på spill for USA, skulle Sovjetunionen velge å invadere. I memorandumet til Rusks 9. mai, påpeker Rostow at: «- it would be a serious mistake not to give the Soviets a private signal of concern about troop movements near Czechoslovakia». Han hevder at en av de største tabbene til USA var å tillate den kommunistiske overtakelsen i

---

¹⁶⁰ Bischof (2011): 217

¹⁶¹ LaFantasie og Miller (1996): 234

¹⁶² Memorandum fra Davis til Rostow, 12. juli: «Czechoslovak contingencies». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68: 2

¹⁶³ LaFantasie og Miller (1996): 196- 197

Tsjekkoslovakia i 1948. Sterke diplomatiske handlinger i 1948, når USA hadde monopol på atomkraften, kunne hindret den kalde krigen, ifølge Rostow.¹⁶⁴

Da kuppet i 1948 resulterte i økt spenning mellom USA og Sovjetunionen, bidro til militariseringen av den kalde krigen og var en av drivkreftene bak opprettelsen av NATO ¹⁶⁵, kan Rostows analyse av 1948 ha vært korrekt. I 1968 påpekte Rostow at det som stod på spill var bevegelsen mot oppdemning og forbedringen av den politiske atmosfæren i Europa, som ville settes kraftig tilbake hvis Sovjetunionen invaderte. USA måtte lære av handlingene i fortiden, og handle snarest: «The russians must be hesitating. The moment to give them a deterrent signal is therefore now. It will be too late once they cross the border». ¹⁶⁶

Dette fikk Rostow rett i. Etter Sovjetunionens tropper krysset grensen til Tsjekkoslovakia, ble de forsterket med Warsawpaktens militære styrker, og tusenvis av atomvåpen ble vendt mot Sentral- og Vest- Europa. «Nothing short of a world war was likely to get them out». ¹⁶⁷ På tross av Rostows advarsler var Rusks respons til memorandumet «no action». Avgjørelsen var tatt- USA ville ikke involveres.

Det var ikke bare Rostow som mente Johnson måtte være mer kraftfull og overtalende i sin argumentasjon overfor Sovjetunionen. Paul Findley, medlem i Representantenes Hus, sendte et telegram til presidenten 23. juli, hvor han uttrykte sitt misnøye med Johnson-administrasjonens håndtering av krisen i Tsjekkoslovakia. Rusk skal ha sagt at diplomater på lavere nivå hadde sagt fra til Sovjetunionen at en invasjon av Tsjekkoslovakia ikke ville aksepteres av USA. Findley mener: «Such a casual, muted overture hardly impresses anyone, certainly not the Kremlin». ¹⁶⁸

På tross av utviklingen i Tsjekkoslovakia, jobbet Johnson- administrasjonen aktivt for SALT- forhandlinger. På samme tid så administrasjonen at krisen i Tsjekkoslovakia gjorde det vanskelig å få til et møte med Sovjetunionen. Clifford påpekte under et møte 29. juli at presidenten måtte unngå å møte med Kosygin mens situasjonen i Tsjekkoslovakia fremdeles var så følsom. Han var bekymret for hva som ville forventes av USA, skulle Sovjetunionen velge å invadere Tsjekkoslovakia mens presidenten var i Moskva, eller like etter besøket. Under dette møtet ble Tsjekkoslovakia omtalt som en situasjon som måtte ut av veien- et hinder for

---

¹⁶⁴ LaFantasie og Miller (1996): 193- 194

¹⁶⁵ Lukes (2012): 4

¹⁶⁶ LaFantasie og Miller (1996): 193

¹⁶⁷ Steury (2011): 245

¹⁶⁸ Telegram fra Paul Findley til presidenten, 23. juli 1968. LBJ Library/ Country Files/ Gen CO 56 Cyprus 10/10/64/ Box 27/ CO 57 Czechoslovakia (green file)

SALT- forhandlingene. Det var usikkert når presidenten kunne møte med Kosygin, men Clifford mente dette ville løse seg før presidentskapet til Johnson var over. «(...) we're waiting for the other shoe to drop over there».¹⁶⁹ Det ble også lagt vekt på at USA ikke måtte gjøre noe som kunne resultere i forverring av forholdet til Sovjetunionen. Rusk påpekte at: «We don't want to spoil the deal».¹⁷⁰

Mulighetene til USA ble dessuten utforsket, og analyser gjort for å avgjøre hva som ville være best for USAs interesser. Hva USA kunne foreta seg, kommer frem i en analyse av Davis. Davis påpeker at: «we are obviously not prepared to intervene militarily».¹⁷¹ Dette støttes også av andre kilder. I en oppsummering av U.S. European Commands (EUCOM) handlingsplaner, kommer det fram at EUCOM ikke hadde noen planer «designed to oppose Soviet intervention in Eastern Europe or to support a Czech uprising».¹⁷² General William Lemnitzer fant USAs militære alternativer ved en eventuell invasjon «- quite slim on a unilateral basis, and even less when action in coordination with possible allies is postulated.»¹⁷³ Han påpeker at USAs militære planer ikke relaterte direkte til operasjoner tenkt til en tsjekkisk-sovjetisk konflikt.

Videre ville operasjoner med allierte vært mindre sannsynlige, da Frankrike, som var den nærmeste intervensjonisten i vesten, tidligere hadde vært motvillig til å gjøre noe som kunne provosere Sovjetunionen. Quadripartite¹⁷⁴ eller NATO- handlinger var heller ikke planlagte.¹⁷⁵ I tillegg til mangelen på militære planer, manglet USA de nødvendige militære styrkene grunnet Vietnamkrigen.

Rostow så et farlig dilemma for USA, skulle Sovjetunionen invadere Tsjekkoslovakia; det tsjekkosllovakiske folket kunne gjøre motstand, og be NATO og FN om hjelp. Han påpeker, i et memorandum til Rusk, at det ville bli vanskelig å forklare hvorfor FN- charteret beskyttet Korea mot aggresjon, men ikke Tsjekkoslovakia. «Czechoslovakia is surely in the Soviet sphere of influence. But that hardly justifies murder in broad daylight».¹⁷⁶ Beam mente de

---

¹⁶⁹ LaFantasie og Miller (1996): 221

¹⁷⁰ LaFantasie og Miller (1996): 216

¹⁷¹ Memorandum fra Davis til Rostow, 12. juli 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹⁷² Dokument uten dato: «Summary of EUCOM contingency plans». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹⁷³ Memorandum fra William Lemnitzer til Rostow, 22. juli. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹⁷⁴ Refererer til USA, Storbritannia, Frankrike og Vest- Tyskland

¹⁷⁵ Memorandum fra William Lemnitzer til Rostow, 22. juli. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

¹⁷⁶ LaFantasie og Miller (1996): 207

tsjekkosllovakiske lederne var bevisste på USAs begrensninger, og at de ikke kunne forvente militær støtte eller omfattende økonomisk støtte.¹⁷⁷ Denne vissheten i Tsjekkoslovakia kan bunne i deres historie med USA og vesten. I 1938 sørget München- forliket for at de ble ofret til ulvene, og ved kuppet i 1948 hadde vesten blitt stående på sidelinjen. Tsjekkoslovakia var «the lone man of Europe»¹⁷⁸ - de måtte klare seg selv.

En del av USAs handlingsplan inkluderte FN. I tilfelle invasjon måtte saken tas i FN, da synlige hastemøter i NATO kunne tolkes som aggresjon og derfor eskalere konflikten. På samme tid var det begrenset hva FN kunne gjøre. Sikkerhetsrådet kunne ikke komme med noen konkrete tiltak grunnet Sovjetunionens vetorett. Generalforsamlingen kunne komme med noen forslag til handling, men i realiteten var det lite Generalforsamlingen kunne gjøre. Kildematerialet viser at Johnson- administrasjonen var bevisst på FNs begrensninger, men det Generalforsamlingen kunne gjøre var å utsette Sovjetunionen for offentlig kritikk. Dette ville tjene USAs interesser, da ved å svekke Sovjetunionens prestisje. En invasjon av Tsjekkoslovakia ville «- serve as a reminder of the true nature of Communism and Soviet brutality».¹⁷⁹

Spørsmålet var så hvem som skulle ta ledelsen i FN. Johnson- administrasjonen så at det kunne bli et problem hvis USA tok opp krisen i Tsjekkoslovakia i FN. En slik handling ville gi inntrykk av at USA hadde baktanker, eller forsøkte å manipulere mindre problemer i østblokken for egen vinning. Det var dessuten en viss fare for at det kunne tolkes som at USA forpliktet seg til å hjelpe Tsjekkoslovakia. Dette ville Johnson- administrasjonen unngå. Av den grunn ønsket de at Tsjekkoslovakia selv, eller et sympatisk østeuropeisk land, tok opp saken. Skulle Sovjetunionen invadere, og tsjekkosllovakene gjorde motstand, ville tilfellet vært et annet. Ved en slik eventualitet ville USA ta en lederrolle i FN, om ikke annet så grunnet internt press. Dette kunne enten gjøres ved at USA presenterte problemet i FN selv, eller ved å støtte FNs vurderinger skulle noen andre ta opp problemet.¹⁸⁰

Disse planene for aksjon i FN viser hensynene Johnson- administrasjonen måtte ta. På den ene siden måtte USA, ved en krise, fremstå som en leder og forkjemper for selvråderetten for å beholde sin egen prestisje i verden og innenriks. På den andre siden kunne for drastiske

---

¹⁷⁷ Telegram fra Beam til utenriksdepartementet, juli 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol II. Cables 1/68- 8/68

¹⁷⁸ Szulc (1971): 25

¹⁷⁹ LaFantasie og Miller (1996): 206

¹⁸⁰ LaFantasie og Miller (1996): 204- 206

tiltak, eller tiltak tatt på feil tidspunkt, stride mot USAs interesser. Slike handlinger kunne også kaste USA ut i forpliktelse stormakten ikke ønsket og ikke var forberedt på å takle.

Johnson- administrasjonen så også flere måter en invasjon kunne fremme deres interesser. De ønsket å bruke spenningen under Praha- våren, til å styrke NATO. Administrasjonen konsulterte bevisst sine NATO- allierte, da fordi at «effective consultation with our principal NATO allies over a matter so vital to the future of Europe would seem crucial if there is to be any future growth of the Alliance.»¹⁸¹ Rostow mente at det ville være sentralt å involvere NATO, skulle NATO bli en aktiv samarbeidspartner også utenom det militære forsvaret av Europa. Han forstod faren ved synlig konsultasjon av NATO- allierte, da dette kunne tolkes som et tegn på aggresjon, men «(...) why should we hesitate to give strong signals, so long as we avoid threats we do not intend to carry out?»¹⁸²

---

¹⁸¹ LaFantasie og Miller (1996) dokument 60

¹⁸² LaFantasie og Miller (1996): 209

5. Umiddelbare reaksjoner

Warsawapaktlandenes tropper krysset grensen til Tsjekkoslovakia kl. 23. 00 lokal tid 20. august 1968. Sovjetunionen begikk med dette den første aggressive handlingen overfor en av sine satelittstater på ett tiår. Spørsmålet var nå hvordan USA ville reagere på krisen. Som vist hadde Johnson- administrasjonen fått alle mulige varsler i forkant av invasjonen. De var forberedte på en eventuell invasjon, og politikken utformet i løpet av våren og sommeren ble i stor grad gjeldende. Dette kapitlet vil kartlegge Johnson- administrasjonens umiddelbare reaksjoner på invasjonen, da reaksjonene og avgjørelsene tatt fra møtet med Dobrynin 20. august til begynnelsen av september.

Kildematerialet viser at USAs første bekymring var at Warsawpaktens tropper ikke ville stoppe i Tsjekkoslovakia, men ville fortsette inn i andre østeuropeiske stater. Spesielt var de bekymrede for Romania og Østerrike. Den største bekymringen lå likevel i détente-arbeidet. Johnson- administrasjonen var veldig bevisste på å ikke gjøre noe som kunne hindre détente i fremtiden. Samtidig så Johnson- administrasjonen at de kunne bruke invasjonen til å fremme sine interesser. Ved å sørge for sterkest mulig fordømmelse av Sovjetunionens handlinger i FN, og bruke invasjonen til å styrke NATO og hindre tilbaketrekningen av amerikanske tropper fra Europa, kunne administrasjonen styrke USAs posisjon i verden og svekke Sovjetunionen.

5.1 Sjokk eller fortrenning?

Kl. 19.06 i amerikansk tid tirsdag 20. august fikk Johnson en telefon fra Rostow, som informerte om at Dobrynin ønsket et møte med presidenten kl. 20.00. Johnson mistenkte noe var på ferde, og spurte Rostow: «Is it Czechoslovakia?»¹⁸³ Dette ble bekreftet under møtet med Dobrynin en time senere. Dobrynin leste opp en erklæring fra den sovjetiske regjeringen, som informerte Johnson om invasjonen.

I Dobrynins memoarer, uttrykker han forvirring og forbauselse over Johnsons reaksjon på nyheten, eller heller mangel på reaksjon. I følge Dobrynin fortsatte Johnson å snakke om møtet med Sovjetunionen i oktober, og annonseringen av møtet den følgende dagen. «The most

---

¹⁸³ Johnson (1971): 489

remarkable thing about (...) the developments in Washington throughout the evening was that Johnson, in spite of everything, was still hoping for a meeting in Moscow!»¹⁸⁴

For presidenten av USA var dette en spesiell måte å reagere på nyheten om invasjonen av en fri, europeisk stat. Årsaken til Johnsons reaksjon kan diskuteres. Under møtet til Dobrynin kan det virke som Johnson var i sjokk. På samme tid er det mye som taler mot dette. For det første hadde Johnson blitt advart om en forestående invasjon senest noen timer før invasjonen fant sted. Når Dobrynin kalte inn til møtet mistenkte dessuten Johnson at det kunne være snakk om en invasjon av Tsjekkoslovakia. Sjokk later med andre ord ikke til å være rett beskrivelse av Johnsons reaksjon. Det kan hende at Johnson ikke ønsket å innse hvordan en invasjon ville påvirke SALT- forhandlingene, at han fortrenget informasjonen han fikk.

Etter møtet med Dobrynin, innkalte Johnson til et hastemøte i NSC, og uttrykte også her et håp om å fortsette SALT- forhandlingene:

We need to give immediate thought to timing with Soviets. The agenda is more full now than before. We must discuss all problems before us. Is October agreeable or should we meet earlier. There are serious questions: 1) Can we talk now after this. 2) Does our presence look as though we condone this movement.¹⁸⁵

Etter dette møtet virker det som Johnson samlet seg. Han ba Rusk kontakte Dobrynin samme kveld, og fortelle han at Johnson ikke ville annonsere møtet i Sovjetunionen eller SALT- forhandlingene. Kildematerialet er her tvetydig. Rusk forteller i sine notater at han ringte Dobrynin på eget initiativ like etter han ble varslet om invasjonen.¹⁸⁶ Dobrynin støtter derimot Johnsons versjon, da ingen telefonsamtale med Rusk nevnes i hans memoarer. Rusk møtte Dobrynin på kvelden, etter møtet i NSC, og videreformidlet en beskjed fra presidenten som avlyste kunngjøringen.¹⁸⁷ I referatet fra møtet i NSC 20. august, står det dessuten at Johnson ba Rusk ta kontakt med Dobrynin for å videreformidle at USA var forbauset over nyheten, og at annonseringen ikke ville finne sted 21. august.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Dobrynin (1995): 181

¹⁸⁵ Notater fra hastemøte i NSC, 20. august 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet invasion av Cz

¹⁸⁶ Rusk (1991): 295

¹⁸⁷ Dobrynin (1995): 181

¹⁸⁸ Notater fra hastemøte i NSC, 20. august 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet invasion av Cz

5.2 «All you can do is snort and talk»

Under hastemøtet i NSC 20. august og kabinettmøtet 22. august, kom Johnson-administrasjonens prioriteringer i etterkant av invasjonen frem, hva USA kunne gjøre, og hvilken politikk de ville føre overfor Sovjetunionen. Deres umiddelbare reaksjoner var overraskelse og fornærmelse. Rusk uttalte blant annet: «I am surprised by the timing of this action. I am disappointed (...) This shows they hold the USA in contempt». ¹⁸⁹ General Joseph Wheeler så seg enig med Rusk: «I think this message is an insult to the United States. They say keep your hands off». ¹⁹⁰

Om det er korrekt å si at Johnson-administrasjonen var overrasket kan diskuteres. Administrasjonen kunne ikke fått mer advarsel i forkant av invasjonen enn de fikk- de hadde god oversikt over hva som foregikk i Tsjekkoslovakia og mottok analyser av Sovjetunionens tanker og humør, som vist i kapittel 3. Tidlig var det dessuten enighet i administrasjonen om at Sovjetunionen ville invadere hvis Dubček ikke fikk kontroll på liberaliseringen. Da Dubček ikke hadde fulgt kravene Sovjetunionen hadde stilt, blant annet gjeninnføring av sensuren, var en invasjon i kortene.

Johnson-administrasjonens følelse av å bli tråkket på tærne, reflekteres også i Rusks kommentar til Dobrynin like etter invasjonen. Rusk sa at: «(...) the Soviets action was like throwing a dead fish in the president's face». ¹⁹¹ I Dobrynins erindring av møtet med Rusk 20. august, påpeker han at Rusk var «(...) composed and calm, yet it was clear enough that his attitude toward our action in Czechoslovakia represented anything but approval (...)». ¹⁹² Basert på dette er det kanskje riktigere å si at Johnson-administrasjonen var skuffet og fornærmet, heller enn overrasket, over invasjonen.

To punkter i erklæringen Dobrynin presenterte til presidenten 20. august, forbløffet Johnson-administrasjonen. I følge erklæringen: «(...) the government of the Czechoslovak Socialist Republic approached the allied states, the Soviet Union among them, with request of rendering direct assistance including the assistance by military forces». Det ble dessuten påpekt at situasjonen var skapt av «conspiracy of the external and internal forces of

---

¹⁸⁹ Notater fra hastemøtet i NSC, 20. august 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet invasion of Cz

¹⁹⁰ Ibid

¹⁹¹ Rusk (1991): 295

¹⁹² Dobrynin (1995): 181

aggression against the existing social order in Czechoslovakia (...)».¹⁹³ En tekst, angivelig skrevet av en gruppe medlemmer av den tsjekkosllovakiske regjeringen med forespørsel om umiddelbar hjelp fra Warsawapakten, ble også publisert.¹⁹⁴

Johnson- administrasjonen hadde fått en helt annen beskjed fra den tsjekkosllovakiske regjeringen; de hadde ikke bedt Sovjetunionen om hjelp. Dette kom blant annet frem i Svobodas tale 21. august.¹⁹⁵ Administrasjonen kom av den grunn med sterke protester mot påstanden. Kort tid etter invasjonen sluttet Sovjetunionen å nevne forespørselen.

At Sovjetunionen refererte til både interne og eksterne krefter i Tsjekkoslovakia, bekymret USA. Under Rusks møte med Dobrynin i etterkant av møtet, sa han klart fra at USA ikke hadde kunnskap om noen ikke- kommunistiske lands involvering i Praha- våren. Johnson- administrasjonen hadde også protestert på anklagene om vestlig innblanding i Tsjekkoslovakia under Praha- våren.¹⁹⁶

Rusks «no action»- politikk ble stående som USAs overordnede politikk overfor invasjonen av Tsjekkoslovakia. USAs ønsket ikke å bli involvert militært, og som det fremkommer av møtet i NSC, hadde ikke USA troppene til å intervenere, selv om viljen hadde vært der: «There is no military action we can take. We do not have the forces to do it».¹⁹⁷ Som vist i kapittel 4.2, stod blant annet Foreign Assist Act i veien for en eventuell amerikanske intervensjon. Tét- offensiven hadde dessuten vekket anti- krigsfølelsene i den amerikanske befolkningen, som hadde vokst siden 1967. Folket ville, med andre ord, ikke godtatt nok et amerikansk militært engasjement. USA hadde under verdenskrigene merket en trussel mot sin egen sikkerhet. Dette var ikke tilfellet ved invasjonen av Tsjekkoslovakia.

Hovedargumentet for «no action- politikken» var faren for en internasjonal konflikt. Amerikansk intervensjon ville brutt en av de viktigste spillereglene under den kalde krigen. Amerikanske tropper ville stått ansikt til ansikt med sovjetiske tropper, noe som ikke hadde

---

¹⁹³ Beskjed fra regjeringen i Sovjetunionen til presidenten, 20. august 1968. LBJ Library/ National Security File/ Files of Walt W. Rostow/ Box 11/ Cz 1968

¹⁹⁴ Rapport fra Czech Task Force, 21. august. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 182/ Czech crisis 8/68 State situation reports

¹⁹⁵ Se: «Svoboda speech». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ FBIS Czech crisis 8/68

¹⁹⁶ Se kapittel 3 for mer informasjon.

¹⁹⁷ Utsagn av general Wheeler under hastemøtet i NSC 20. august 1968. For mer se: Notater fra hastemøtet i NSC, 20. august 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet invasion of Cz

vært tilfellet i noen annen kald krig- konflikt. Farene ville vært store for en tredje verdenskrig. Dette tolkningen av situasjonen ble ordlagt av Rusk under møtet i Kabinettet 22. august:

Let us be very clear about one thing. Military intervention means nuclear war. There is no mistake about it. For us to intervene would mean World War III. So world public opinion is our resort. The USSR is particularly sensitive to this area of propaganda ¹⁹⁸

I dette utsagnet kommer det frem hva Johnson- administrasjonen faktisk gjorde i respons til invasjonen- de kritiserte Sovjetunionens handlinger og forsøkte å mane opp sterkest mulig fordømmelse av invasjonen på verdensbasis. Å bruke FN som arena for fordømmelsen ville da være mest effektivt og trygt. Privat opprettholdt Johnson- administrasjonen kontakten med Sovjetunionen. Det ble i disse samtaler gjort klart at USA ikke støttet Sovjetunionens handlinger. Advarsel ble gitt om at ytterligere aggresjon, for eksempel invasjon av Romania¹⁹⁹, ville få store konsekvenser for forholdet mellom Sovjetunionen og USA. USA hadde dessuten ingen militære forpliktelser i Tsjekkoslovakia.

Likevel kan det diskuteres hvor effektive denne dialogen var, spesielt fordi at USA holdt igjen. Johnson- administrasjonen hadde klart for seg at de ikke måtte brenne alle broer til Sovjetunionen. Det var fremdeles et ønske om å gjenoppta arbeidet mot détente i fremtiden, og en gjenopptagelse av dette arbeidet måtte ikke forhindres.²⁰⁰ Da Johnson- administrasjonen gikk i møte med Sovjetunionen i etterkant av invasjonen, var det med visshet om at dette var en følsom situasjon og måtte behandles deretter. Visepresident Humphreys uttalelse 20. august reflekterer dette: «We need to show caution. The Czechs touched the heart of the Communist revolution. All you can do is snort and talk».²⁰¹ Det var akkurat dette Johnson- administrasjonen gjorde.

Offentlig måtte Johnson- administrasjonen vise en hard front, men på samme tid unngå enhver uttalelse som: «could be construed as a threat of US or Western intervention or political- military escalation in Europe». Tanken var at USA ikke ønsket å komme med løfter de ikke hadde tenkt å oppfylle. Å ikke uttale seg, eller gå for forsiktig frem, ville på samme tid gi Sovjetunionen full tillatelse, som tilfellet hadde vært under krisen i Ungarn i 1956. Det kunne dessuten vekke negativ respons fra den amerikanske befolkningen og USAs allierte hvis det latet til at USA ikke gjorde noe. «We have a difficult problem of handling the

---

¹⁹⁸ Kabinettmøte 22. august 1968. LBJ Library/ Special Files/ Cabinet Papers/ Box 14/ Cabinet Meeting 8/22/68 [1 of 3]

¹⁹⁹ Dette diskuteres nærmere i kapittel 5.3.

²⁰⁰ Dette diskuteres nærmere i kapittel 5.5.

²⁰¹ Kabinettmøte 22. august 1968. LBJ Library/ Special Files/ Cabinet Papers/ Box 14/ Cabinet Meeting 8/22/68 [1 of 3]

American people as well as others throughout the world who would not approve if we act as if nothing had happened». ²⁰²

I etterkant av invasjonen var Johnson under stort press fra den amerikanske befolkningen, sitt eget Kabinett og Kongressen. Kildematerialet viser at Johnson fikk flere henvendelser, blant annet fra grupper som viste sympati for Tsjekkoslovakia og den tsjekkosllovakiske befolkningen. Johnson mottok 238 telegrammer før han gav sin tale om invasjonen 21. august. Av disse telegrammene var det 64% som ba USA hjelpe Tsjekkoslovakia og/eller fordømme Sovjetunionen, og 13% stemte for å bruke alle nødvendige midler, også militær intervensjon. ²⁰³

Johnson- administrasjonens faktiske handlinger i respons til invasjonen av Tsjekkoslovakia, var få. Det ble opprettet en Czechoslovakia Task Force (CTF), som skulle overvåke situasjonen, gi regelmessige rapporter og komme med handlingsforslag. ²⁰⁴ Det ble også lagt vekt på at USA måtte assistere flyktninger fra Tsjekkoslovakia. USA måtte også tilby tilflukt til tsjekkosllovakere som befant seg utenfor Tsjekkoslovakia når invasjonen fant sted. Her hadde Johnson- administrasjonen baktanker. Det var ikke nødvendigvis slik at de ønsket å bistå tsjekkosllovakene, men heller unngå en forverring av situasjonen i Tsjekkoslovakia. Rusk uttrykte dette under et møte i NSC 4. september: «We have to open our doors because if we do not, the refugees might return to Czechoslovakia and oppose the existing government. This would not be in our interest». ²⁰⁵ Under møtet var det også enighet om at USA ikke måtte oppmuntre flyktninger til å komme, men kun ønske dem velkomne. Hvis USA insisterte for hardt på at flyktningene skulle komme, kunne dette tolkes av Sovjetunionen som at USA blandet seg i Tsjekkoslovakias affærer. Dette kunne forverre situasjonen. ²⁰⁶

---

²⁰² Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 5

²⁰³ Memorandum fra Rostow til presidenten, 22. august 1968. LBJ Library/ White House Central File/ National Security- defense/ Box 200/ ND 19. CO 57- Czechoslovakian crisis

²⁰⁴ Memorandum fra Nicholas Katzenbach til presidenten, 21. august 1968: «Establishment of Czechoslovakia Task Force». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. III Memos [2 of 2] 8/68

²⁰⁵ Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 2

²⁰⁶ Ibis: 2

5.3 Frykt for spredning

En av Johnson- administrasjonens største bekymringer etter invasjonen, var at Sovjetunionen ikke ville stoppe i Tsjekkoslovakia, men fortsette inn i andre stater. Bekymringen var først og fremst for invasjon av Romania, da fordi at Romania hadde nektet å delta i Warsawapaktens invasjon av Tsjekkoslovakia,²⁰⁷ men også for Vest- Tyskland, Jugoslavia og Østerrike. Mistankene var ikke helt uten grunnlag. Dobrynin påpeker i sine memoarer at Moskva var sinte på Nicolae Ceausescu, diktatoren i Romania, grunnet deres manglende deltakelse. Sovjetunionen utførte også demonstrative troppebevegelser langs den rumenske grensen. På samme tid påpeker Dobrynin at Moskva ikke planla å invadere Romania, da de aldri tvilte på stabiliteten til det kommunistiske regimet der.²⁰⁸

Rusk trekker også frem Bresjnev- doktrinen som en årsak til bekymringene. Han påpeker at kort etter invasjonen, erklærte Bresjnev Sovjetunionens rett til å intervensere i alle kommunistisk land for å forsikre seg om at landet forble kommunistisk.²⁰⁹ Dette, ifølge Rusk, hørtes ut som et påskudd for intervensjon i andre Warsawapaktland, som Romania og Jugoslavia: «- and we responded with quiet talks of our own».²¹⁰

Temaet ble allerede tatt opp under hastemøtet i NSC 20. august, da Clifford sa: «Czechoslovakia is just one piece on the chessboard. This march will have effects on Poland, Bulgaria, Rumania and Hungary».²¹¹ En tsjekkisk leder, Sik, mente en invasjon av Romania var usannsynlig, men at en slik handling ikke kunne utelukkes: «Soviets committed grave error in Czechoslovakia which holds risk of similar error in Rumania».²¹²

Etterhvert ble det tydelig at en invasjon av Romania ikke lå i kortene. CIA rapporterte at det ikke var noen klare bevis for et slikt trekk fra Sovjetunionen, eller for troppebevegelser mot Romania.²¹³ Sannsynligheten for en sovjetisk militær intervensjon avtok for hver dag som gikk, og i begynnelsen av september begynte panikken i Romania også å avta.²¹⁴ Likevel

---

²⁰⁷ Dobrynin (1995): 182

²⁰⁸ Dobrynin (1995): 182

²⁰⁹ Dobrynin påpeker i sine memoarer at en «Bresjnev- doktrine» aldri ble vedtatt, eller i det hele tatt diskutert, i den sovjetiske Politburoen. Likevel var den sovjetiske ledelsen bestemt på at de aldri ville la et sosialistisk land gli tilbake mot vesten igjen.

²¹⁰ Rusk (1991): 305

²¹¹ Notater fra hastemøte i NSC, 20. august 1968. LBJ Library/ Papers of Bromley K. Smith/ Box 4/ 589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet invasion av Cz

²¹² Telegram fra Rostow til presidenten, 27. august 1968: «Czechoslovakia: Conversation with Sik»

²¹³ Rapport fra CIA, 24. august 1968: «The situation in Czechoslovakia as of 1200 EDT». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ CIA Situation reports CODEWORD [2 of 4] 8/68

²¹⁴ Memorandum fra Rostow til presidenten, 1. september 1968: «The situation in Czechoslovakia as of 1200 EDT». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ Czech crisis CIA Situation reports CODEWORD [1 of 4] 8/68

fortsatte bekymringene for en invasjon ut i september, og rykter om troppebevegelser strømmet inn, både fra CIA og Task Force. I et notat festet til en CIA rapport 4. september, sier blant annet Rostow: «You wil note (...) that anxiety about Romania is by no means at an end». ²¹⁵ Johnsons vurdering under NSC- møtet 4. september motsa derimot dette: «The Soviets are unlikely to invade Rumania. There is no current threat to the Communist system in Rumania. The situation is quite different from the threat to Soviet and Communist power which was rising in Czechoslovakia». ²¹⁶ Johnson så altså forskjellen mellom situasjonen i de to landene.

Flere tiltak ble iverksatt for å unngå en dominoeffekt. Først og fremst ble grensene til Romania, og Warsawapaktens troppebevegelser, nøye overvåket. Ansvarer til Czechoslovakia Task Force ble utvidet til også å inkludere utviklingen i Tsjekkoslovakia. Johnson forberedte dessuten en erklæring, hvor han fordømte invasjonen av Romania. ²¹⁷ Denne ble aldri tatt i bruk, men at den i det hele tatt ble laget, forteller hvor stor frykten for invasjon av Romania var og hvor spent situasjonen var.

Johnson- administrasjonen gjorde også mye for å signalisere til Sovjetunionen at en invasjon av Romania ikke ville tolereres av USA. Rusk møtte blant annet med Dobrynin 28. august, og krevde forsikring fra Sovjetunionen om at de ikke planla militær intervensjon i Romania. Han sa videre at hvis Sovjetunionen vurderte et slikt trekk «in the name of humanity they should not do it». ²¹⁸ Like etter mottok Rusk forsikring fra Sovjetunionen gjennom Dobrynin. Rostow oppsummerte i et memorandum til presidenten: «Dobrynin said that fears and rumors regarding Soviet military moves against Rumania were completely without foundation and also that there would be no such move against Berlin». ²¹⁹

Frykten for Sovjetunionens neste trekk preget også Vest- Tyskland. Selv om Johnson- administrasjonen søkte forsikring om at Sovjetunionen ikke ville gå inn i Berlin, tyder kildematerialet på at de ikke var veldig bekymrede for et slikt trekk. I en analyse av Henry

---

²¹⁵ Notat av Rostow til presidenten 4. september 1968, festet til en rapport fra CIA. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ Czech crisis CIA Situation reports CODEWORD [1 of 4] 8/68

²¹⁶ Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 5

²¹⁷ «Draft statement by the president», uten dato. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 179/ Vol. III Memos [1 of 2] 8/68

²¹⁸ Rapport fra Rostow til presidenten, 30. august 1968. LBJ Library/ National Security File/Files of Walt W. Rostow/ Box 11/ CZ 1968

²¹⁹ Memorandum fra Rostow til presidenten, 31. august 1968: «Rusk- Dobrynin meeting». LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 181/ Czech crisis CAP Cables 8/68

Lodge, USAs ambassadør i Vest- Tyskland, beskrives reaksjonen vesttyskernes reaksjon som «emotional or exaggerated». ²²⁰ Likevel påpekes det at det bør komme en respons fra USA, da det var sentralt å vise at USA ville stille opp i krisesituasjoner. Vest- Tyskland ble ansett som «the key nation in western Europe» ²²¹- å holde på innflytelsen i denne delen av Europa var sentral for USAs maktposisjon. USA ville derfor strekke seg langt for å holde Vest- Tyskland ved sin side.

Lodge mener det er positivt at: «the Germans automatically cry out to us for help when they are in difficulties. If it were otherwise, the balance of power in Europe might indeed be different». ²²² Videre rapporterer Lodge en økende følelse blant vesttyskerne av at USA brydde seg mer om forholdet til Sovjetunionen enn forholdet til Vest- Tyskland. For å hindre at Vest- Tyskland sluttet å snu seg til USA og NATO, måtte noe gjøres for å forsikre vesttyskerne.

5.4 Reaksjonen i FN og styrkingen av NATO

Under Praha- våren la Johnson- administrasjonen en plan for hvordan en invasjon av Tsjekkoslovakia skulle håndteres, og av hvilke institusjoner. Administrasjonen kom da frem til to ting: 1) offentlig håndtering av invasjonen måtte skje gjennom FN, og NATO- allierte konsulteres i det skjulte, og 2) administrasjonen kunne bruke invasjonen til å styrke NATO, og hindre reduksjonen av amerikanske styrker i Europa.

Disse prioriteringene kommer klart frem av handlingene til Johnson- administrasjonen og dialogen etter invasjonen. Som diskutert under Praha- våren, var Johnson- administrasjonen bevisste på at det var lite konkrete tiltak FN kunne komme med. Dette ble tydelig etter invasjonen, blant annet da Sovjetunionen nedla veto mot en resolusjon i Sikkerhetsrådet 22. august.²²³ Likevel var det fordeler i mobiliseringen av FN. I et memorandum fra Rostow til presidenten 23. august, påpeker Rostow at «after careful review, we have concluded that our present course of mobilizing world opinion through the United Nations offers the best hope at this time of influencing the Soviets toward moderation in the

---

²²⁰ Memorandum fra Rostow til presidenten, 2. september 1968: «Western action on Soviet invasion of Czechoslovakia». LBJ Library/ Papers of Bromley K Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 2

²²¹ Costigliola (1994): 174

²²² Ibid: 2

²²³ Rapport fra Czech Task Force, 23. august 1968. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 182/ Czech crisis 8/68 situation reports

present crisis».²²⁴ USA valgte å bruke FN til å samle verdens nasjoner mot Sovjetunionen, og håpet en slik fordømmelse kunne få Sovjetunionen til å moderere sine handlinger. Dette skulle også bli en suksessfull strategi. Under møtet i NSC 4. september trekkes det fram at det var en enstemming fordømmelse av Sovjetunionens handlinger i FN. Selv kommunistisk presse var forferdet over invasjonen.²²⁵

Aksjon gjennom NATO ble raskt utelukket. Fra starten var det enighet om at tydelige aksjoner gjennom NATO ville gjøre mer ondt enn godt. Argumentene for dette var følgende: 1) Det ville ta verdens oppmerksomhet fra anstrengelsene til FN, uten å produsere noen konkret aksjon, 2) det ville sette invasjonen i en kald krig- kontekst, noe som ville minke den moralske innvirkningen på de alliansefrie og kritiske kommunistiske nasjonene, og 3) kunne gi Sovjetunionen en propagandafordel. Sovjetunionen hadde allerede under Praha- våren forsøkt å argumentere for et NATO- plot mot Tsjekkoslovakia. Dramatiske handlinger i NATO kunne forsterke dette inntrykket.²²⁶ De fleste av USAs allierte foretrakk dessuten FN-tilnærmingen.

Selv om Johnson- administrasjonen argumenterte mot hastemøter i NATO, og av samme grunner mot aksjoner i Quadripartite, var de klare på viktigheten av å involvere NATO i dialogen rundt invasjonen og i sentrale avgjørelser.

Johnson- administrasjonen så i invasjonen en mulighet til å fremme sine interesser- de ville bruke invasjonen aktivt til å styrke NATO. I forkant av invasjonen hadde relevansen til NATO blitt satt i tvil, og flere mente «that the alliance is as obsolete as the Cold War».²²⁷ Ved invasjonen Det ble ved flere anledninger diskutert hvordan dette i praksis kunne gjøres. USA fryktet at flere stater ville trekke seg ut av NATO i 1969, når traktaten ville gå ut. Styrkingen av NATO etter invasjonen «- may well kill off even the few groups that have argued that their own countries might withdraw from it after 1969, or that the act or organization itself might be drastically changed or dropped.»²²⁸

---

²²⁴ Memorandum fra Benjamin Read til Rostow, 23. august 1968. LBJ Library/National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 180/ Filed by LBJ Library

²²⁵ Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 9

²²⁶ Memorandum fra Benjamin Read til Rostow, 23. august 1968. LBJ Library/National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 180/ Filed by LBJ Library

²²⁷ Ibid

²²⁸ Memorandum fra utenriksdepartementet til Rusk, 21. august 1968, LBJ Library/ NSF/ Country File/ Czechoslovakia/Box 180/ Filed by LBJ Library: 4

Det ble ved flere anledninger diskutert hvordan invasjonen kunne brukes til å styrke NATO, noe som blant annet kommer frem i en agenda for møtet i NSC 4. september, hvor Rostow ber Johnson «conclude the meeting by asking for specific recommendations on ways to strengthen NATO».²²⁹ En av grunnene som ble lagt frem var at sovjetiske styrker nå var utplasserte i et land de ikke hadde vært i siden andre verdenskrig:

The changed East- West military situation in Europe is of significance to the security of the United States and its allies (...) we are reviewing with our allies what the implications may be for existing arrangements to provide for our common security.²³⁰

Invasjonen ble ikke bare brukt til å styrke NATO, men også til å få NATO- statene til å øke sine forsvarsbudsjetter og til generelt å yte bedre i forsvaret av Europa. Clifford påpekte under NSC- møtet 4. september at USA måtte bruke krisen til å anspore NATO- statene til å forbedre kvaliteten på sine tropper, og forbedre sitt mobiliseringspotensiale.²³¹

Rusk så at USA, i kjølvannet av invasjonen av Tsjekkoslovakia, måtte gjenoppta debatten om hvor store ressurser de var villige til å bruke for å opprettholde freden i verden. Johnson- administrasjonen håpet den økte trusselen ville ville hindre reduksjonen av amerikanske militære styrker i Europa ²³², som ved invasjonen var opp til vurdering i Kongressen. Under kabinettmøtet 22. august kom det frem at: «one or two of our outstanding leaders who have urged us to bring all troops home from Vietnam and Europe have now changed their minds».²³³ Invasjonen av Tsjekkoslovakia påvirke med andre ord også Johnson- administrasjonens politikk i Vietnam, da presset om å redusere troppene i Vietnam minket noe.

5.5 Détente og SALT- forhandlingene

Johnson- administrasjonens største bekymring, var effekten invasjonen av Tsjekkoslovakia ville ha på arbeidet mot détente. Mer spesifikt var bekymringen rettet mot to avtaler Johnson-

---

²²⁹ Memorandum fra Rostow til presidenten, 4. september 1968: «Order of business for NSC Meeting on issues raised by the Czech crisis. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 180/ Filed by LBJ Library

²³⁰ Dokument med tittel: «The United States, Europe, and the Czechoslovakia crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis

²³¹ Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 8

²³² Memorandum fra Tom Johnson til presidenten, 22. august 1968. LBJ Library/ Special Files/ Tom Johnson notes of meetings/ Box 3/ August 22, 1968- 9 a.m. Cabinet meeting and staff members

²³³ Kabinettmøte 22. august 1968. LBJ Library/ Special Files/ Cabinet Papers/ Box 14/ Cabinet Meeting 8/22/68 [1 of 3]: 10

administrasjonen spesielt hadde kjempet for: Non- Proliferation Treaty og SALT- avtalen. Det kommer klart frem av kildematerialet at Johnson- administrasjonen ikke ville gjøre noe som kunne hindre fremtidig samarbeid med Sovjetunionen: «Our policy should not be to slam the door in their faces but to force them to pay a substantial price for their action in Czechoslovakia».²³⁴

Selv om Johnson- administrasjonen fordømte Sovjetunionens handlinger, ville de aldri gå så langt som å brenne alle broer til Sovjetunionen. Forholdet mellom Sovjetunionen og USA ble altså prioritert. Dette var typisk for USAs politikk i Øst- Europa, noe blant annet Davis kom frem til i en analyse 12. juli: «- our relationship with the Soviets has historically always been paramount, and our Eastern European interest secondary. This is, no doubt, still true».²³⁵

Johnson hadde jobbet hardt for SALT- forhandlinger under sitt presidentskap, men som en konsekvens av invasjonen av Tsjekkoslovakia måtte disse forhandlingene settes på vent. Johnson skulle 21. august annonsere sitt besøk til Moskva i oktober for å diskutere SALT, men allerede under hastemøtet i NSC 20. august ble det raskt bestemt at annonseringen måtte utsettes.²³⁶ USA kunne ikke annonsere et slikt møte like etter invasjonen, da dette kunne tolkes som om USA støttet Sovjetunionens handlinger.

Det var klart at det bilaterale forholdet mellom USA og Sovjetunionen hadde lidd, men Johnson- administrasjonen ønsket ikke å returnere til kald krig- fiendskap. Johnson- administrasjonen var fra starten klare på at forhandlingene skulle gjenopptas så snart situasjonen hadde blitt mindre spent. Av den grunn måtte alle USAs handlinger ta hensyn til: «Our long- term interest in keeping lines open to Moscow in connection with future major issues such as the Strategic Arms Limitation Talks, even though new steps toward détente must undoubtedly be stopped or slowed for at least a time».²³⁷ Tanken om å komme tilbake til forhandlingene reflekteres også i Johnsons utsagn 22. august: «I don't trust them. But I do feel

---

²³⁴ Oppsummering fra møtet i NSC 4. september 1968: «US, Europe and the Czechoslovakian crisis. LBJ Library/ Files of Bromley K. Smith/ Box 4/ 590th NSC MTG- 9/4/68- US, Europe and the Czech crisis: 9

²³⁵ Memorandum fra Davis til Rostow, 12. juli 1968: «Czechoslovak contingencies». LBJ Library/ National Security File/ Country File/Czechoslovakia/Box 179/Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

²³⁶

²³⁷ Dokument med tittel: «Courses of action in the Czechoslovak crisis», uten dato. LBJ Library/ National Security File/ Country File/ Czechoslovakia/ Box 180/ Filed by LBJ Library

that we can talk and work with them».²³⁸ Johnson var altså villig til å se forbi invasjonen av Tsjekkoslovakia for å oppnå en SALT- avtale.

Invasjonen av Tsjekkoslovakia har i ettertid fått skylden for å ha hindret at SALT-avtalen kom under Johnsons presidentskap. På samme tid kommer det frem av kildematerialet at forhandlingene kun skulle utsettes, og gjenopptas fortst mulig. Dette kunne skjedd etter det ble klart at Sovjetunionen ikke ville invadere Romania og at de sovjetiske troppene ville trekke seg ut av Czechoslovakia. Skjønberg hevder at grunnen til at SALT- forhandlingene ikke ble gjenopptatt mens Johnson var president, skyldtes kommende president Richard Nixon. Johnson var avhengig av Nixon for å starte forhandlingene, men Nixon var ikke interessert i å samarbeide med Johnson om SALT- avtalen.

På samme tid kan det også stilles spørsmål ved om Sovjetunionen virkelig var klare for å inngå en SALT- avtale i 1968. I et brev fra Mike Mansfield 19. august, hevder han at détente ikke var en prioritet i sovjetisk politikk: «The detente with the United States is not presently on the front burner of Soviet interests and is not likely to be given a great deal of attention in Moscow so long as the military conflict in Viet Nam continues». ²³⁹ Dette er i alle fall delvis korrekt. Bresjnev ønsket détente, i betydningen minsket politisk og militær spenning med vesten. På samme tid var ideologisk sameksistens med vesten utenkelig. Dette ideologiske standpunktet kommer klart frem av invasjonen av Tsjekkoslovakia. Bresjnev viste at han var villig til å ofre détente for å hindre liberaliseringen.²⁴⁰

---

²³⁸ Kabinettmøte 22. august 1968. LBJ Library/ Special Files/ Cabinet Papers/ Box 14/ Cabinet Meeting 8/22/68 [1 of 3]

²³⁹ Brev fra Mike Mansfield til presidenten, 19. august 1968: «Observations on a recent visit to Europe - - East and West». LBJ Library/ Special Files/ The President's appointment file [diary backup] 8.1.68- 8.23.68/ Box 108/ August 19, 1968

²⁴⁰ LaFeber (1991): 257- 258

6. Konklusjon

6.1 Oppsummering og konklusjon

Denne avhandlingens hensikt har vært å bidra til et forskningsfelt som per i dag er mangelfullt, da Johnson- administrasjonens reaksjoner på Praha- våren og invasjonen av Tsjekkoslovakia. Oppgaven har søkt å finne svar på den overordnede problemstillingen: «*Hvordan reagerte Johnson- administrasjonen på Praha- våren og Warsawapaktenlandenes invasjon av Tsjekkoslovakia i 1968?*». For å finne svar på dette har oppgaven utforsket følgende underordnede spørsmål: 1) *Hvilken informasjon fikk Johnson- administrasjonen i forkant av invasjonen, og hvordan tolket de denne informasjonen?* 2) *Hva var Johnson- administrasjonens umiddelbare reaksjoner på invasjonen?* 3) *Hvordan reagerte Johnson- administrasjonen på liberaliseringspolitikken introdusert i Tsjekkoslovakia under Praha- våren?*

Avhandlingen har vist at Johnson- administrasjonen hadde god oversikt over hendelsesforløpet under Praha- våren. De mottok rapporter og analyser fra flere kilder, blant annet fra CIA, ambassadør Thompson og ambassadør Beam. Det kommer også frem av kildematerialet at Johnson- administrasjonen i stor grad tolket stemningen i Sovjetunionen riktig. Basert på hvor fort begivenhetene 20. august utfoldet seg, kunne ikke Johnson- administrasjonen fått bedre advarsel enn de fikk. Av den grunn kan det være feil å henwise til følelsene i Washington som overraskelse eller sjokk. Det kan være mer korrekt å si at Johnson- administrasjonen var skuffet og fornærmet, noe retorikken i etterkant av invasjonen også taler for.

Da Dubček trådte frem som leder i KSCĚ og liberaliseringen i Tsjekkoslovakia skjøt fart, så Johnson- administrasjonen en mulighet til å fremme sine interesser. Liberalisering i Tsjekkoslovakia kunne i beste fall resultere i en svekkelse av Sovjetunionens maktposisjon, og åpne for forbedrede relasjoner til østblokklandene. Et svekket Sovjetunionen ville dessuten være mer åpen for forhandlinger. I tråd med Johnsons bridge- building- politikk, oppmuntret Johnson- administrasjonen av den grunn liberaliseringen. Dette ble gjort gjennom «stille diplomati», da tydelig amerikansk støtte av Praha- våren kunne gi Sovjetunionen et påskudd for å invadere Tsjekkoslovakia.

Johnson- administrasjonen utelukket dessuten aldri muligheten for en invasjon av Tsjekkoslovakia. Dette reflekteres i at de utarbeidet konkrete handlingsplaner for hvordan de ville reagere i tilfelle en invasjon. Allerede i april hadde administrasjonen klart for seg at de

ikke ville intervensere for å bistå Tsjekkoslovakia, uttrykt i Rusks utsagn «no action». Bakgrunnen for denne politikken lå blant annet i diverse lovverk, som Exim Act og Foreign Assist Act, som tilsa at USA ikke kunne bistå kommunistiske land og land som forsynte Nord-Vietnam med varer. Da Tsjekkoslovakia forsynte Nord- Vietnam med våpen, kom de under dette lovverket. Fremfor alt bunnet denne politikken i at USA ikke ville ofre sine interesser. De ønsket ikke å risikere en forverring av forholdet til Sovjetunionen, og slik miste muligheten for détente. Spesielt ville ikke administrasjonen gjøre noe som kunne hindre SALT-forhandlingene.

Videre har avhandlingen undersøkt Johnson- administrasjonen umiddelbare reaksjoner på invasjonen 20. august 1968. Det som kommer frem er at flere av handlingsplanene diskutert under Praha- våren ble tatt i bruk. «No action»- politikken ble gjeldende, da det var bred enighet om at en amerikansk intervensjon ville resultere i tredje verdenskrig. USA hadde dessuten ingen militære forpliktelser overfor Tsjekkoslovakia. Prioriteten til Johnson- administrasjonen etter invasjonen var klar. De ville sørge for størst mulig fordømmelse av Sovjetunionens handlinger på verdensbasis. På samme tid ville de forholde kommunikasjonskanalene til Sovjetunionen åpne, slik at détente- arbeidet kunne gjenopptas i fremtiden. Det var enighet om at SALT-forhandlingene måtte settes på vent, og Johnsons besøk til Moskva utsettes, da slike tilnærminger kunne tolkes som at USA godkjente Sovjetunionens handlinger.

Johnson- administrasjonen brukte i stor grad invasjonen til å fremme sine interesser. Invasjonen ble aktivt brukt som argument for å styrke NATO, og for å hindre reduksjonen av amerikanske styrker fra Europa. Den største bekymringen til Johnson- administrasjonen var at Sovjetunionen ikke ville stoppe i Tsjekkoslovakia, men ville fortsette inn i Romania, og eventuelt Jugoslavia, Østerrike eller Vest- Tyskland. Det var med andre ord aldri et spørsmål om å bistå Tsjekkoslovakia, men heller å begrense skaden når uhellet var ute, og utnytte situasjonen i så stor grad som mulig. Faktum var at USA ikke var forberedt på å hjelpe en liten, kommunistisk stat. Tsjekkoslovakia ble atter en gang stående alene- «the lone man of Europe». Et offer for stormaktenes politiske spill.

6.2 Historisk etterspill

I etterkant av invasjonen av Tsjekkoslovakia 20. august 1968, måtte verden erkjenne at den kalde krigen ikke var over. Prosessen mot détente, som hadde sett nytt liv etter Cuba- krisen, fikk en kald dusj. Johnson- administrasjonens milde håndtering av krisen gjorde at krisen ikke

eskalerte til et punkt der returnering til détente ble mulig.²⁴¹ Under Nixons presidentskap fortsatte SALT- forhandlingene, og i 1972 ble den første SALT- avtalen vedtatt. I forbindelse med invasjonen ble også Bresjnev- doktrinen lansert, som rettferdiggjorde sovjetisk intervensjon i sosialistiske land for å beskytte det sosialistiske systemet.²⁴²

Invasjonen, og Johnson- administrasjonens respons, fikk konsekvenser for USA, både på godt og ondt. Stemmene innad i USA som var for tilbaketrekning av amerikanske tropper fra Europa forsvant. Invasjonen blåste nytt liv i NATO ved å vise at Sovjetunionen fremdeles var en trussel for medlemmenes sikkerhet. Costigliola påpeker at «if the russians had waited two years, nothing would have been left of NATO».²⁴³

På samme tid hadde invasjonen flere negative konsekvenser for Johnson og USA. Johnsons bridge- building- politikk endte, men dukket opp igjen på 70- tallet under détente- rubrikken.²⁴⁴ Nuclear Nonproliferation Treaty ble sittende fast i Kongressen til mars 1969, da det var få senatorer som ville ratifisere avtaler med Sovjetunionen i den spente atmosfæren.²⁴⁵ I kjølvannet av invasjonen av Tsjekkoslovakia begynte USAs posisjon som global hegemon å stagnere. De vestlige nasjonene var ikke fornøyde med Johnsons håndtering av krisen- USAs ledelse hadde vært mangelfull.²⁴⁶ Johnson- administrasjonens milde respons på invasjonen beviste dessuten for de sovjetiske lederne at vestlige regjeringer ikke ville forplikte seg militært på Warsawapaktens territorium. Dette tippet senere balansen i Kremlin for en ny invasjon i Afghanistan i 1979.²⁴⁷

Invasjonen av Tsjekkoslovakia markerte starten på Sovjetunionens fall. Sovjetunionen led både moralsk og politisk i etterkant av invasjonen. Verdens nasjoner skrek ut og fordømte Sovjetunionens handlinger. Stemningen i Tsjekkoslovakia og innad i østblokken vendte mot Sovjetunionen.²⁴⁸ Kun to tiår etter invasjonen av Tsjekkoslovakia gikk Sovjetunionen i oppløsning.

---

²⁴¹ Bischof (2011): 224

²⁴² LaFeber (1991): 258

²⁴³ Costigliola (1994): 208

²⁴⁴ Ibid: 209

²⁴⁵ Johnson (1971): 490

²⁴⁶ Bischof (2011): 228

²⁴⁷ Dobrynin (1995): 184

²⁴⁸ Ibid: 184

Litteraturliste

Primærkilder

Lyndon Johnson- arkivet i Austin, Texas

Papers of Lyndon B. Johnson: Presidential Papers

National Security Files, Country File, Czechoslovakia

Box 179:

Vol. II Memos [1 of 4] 1/68- 8/68

Vol. II Memos [2 of 4] 1/68- 8/68

Vol. II Memos [3 of 4] 1/68- 8/68

Vol. II Memos [4 of 4] 1/68- 8/68

Vol. III Memos [1 of 2] 8/68

Vol. III Memos [2 of 2] 8/68

Vol. II Cables 1/68- 8/68

Vol. III Cables 8/68

Box 180:

Filed by LBJ Library

Box 181:

Czech Crisis CAP Cables 8/68

Czech Crisis CIA & FBI Cables 8/68

Czech Crisis CIA Situation Reports CODEWORD [1 of 4] 8/68

Czech Crisis CIA Situation Reports CODEWORD [2 of 4] 8/68

Czech Crisis CIA Situation Reports CODEWORD [3 of 4] 8/68

Czech Crisis CIA Situation Reports CODEWORD [4 of 4] 8/68

Czech Crisis CODEWORD Cables 8/21/68

FBIS Czech Crisis 8/68

Box 182:

Czech Crisis
Czech Crisis 8/68 State Situation Reports
Indications (all sources) of Soviet military intervention into Czech 5/4- 10/68

National Security File, Files of Nathaniel Davis

Box 1

National Security File, Files of Spurgeon Keeny

Box 3

National Security File, Files of Walt W. Rostow

Box 11

Czechoslovakia 1968

Rusk- Dobrynin

Trip to Soviet Union

National Security File, Intelligence File

Box 3

Rusk- Dobrynin

National Security File, Name File

Box 2

Davis Memos [1 of 3]

Box 5

Spurgeon Keeny Memos [1964- 1968] [1 of 2]

National Security File, NSC Meetings File

Box 2

Eastern Europe Vol. 5 Tab 67, 4/24/68

Soviet Invasion of Czechoslovakia Vol. 5 Tab 71, 8/20/68

U.S., Europe and the Czech Crisis Vol. 5 Tab 72, 9/4/68

Papers of Bromley K. Smith

Box 4

585th NSC MTG- 4/24/68- Eastern Europe

589th NSC MTG- 8/20/68- Soviet Invasion of Czechoslovakia

590th NSC MTG- 9/4/68- U.S., Eastern Europe and the Czech Crisis

BKS Chron File May- Jul 1968 [1 of 3]

BKS Chron File Aug- Sep 1968 [1 of 3]

BKS Chron File Aug- Sep 1968 [2 of 3]

Special Files, Cabinet Papers

Box 14

Cabinet Meeting 7/31/68 [1 of 3]

Cabinet Meeting 8/22/68 [1 of 3]

Cabinet Meeting 8/22/68 [2 of 3]

Cabinet Meeting 9/5/68 [1 of 3]

Special Files, The president's appointment file [diary backup] 8/1/68- 8/23/68

Box 108

August 19, 1968

August 21, 1968

August 22, 1968

Tom Johnson Notes of Meetings

Box 3

May 14, 1968- 1.10 p.m. Tuesday luncheon with Foreign Policy Advisors

July 24, 1968- 1.30 p.m. Tuesday luncheon with Foreign Policy Advisors

July 30, 1968- 1 p.m. Foreign Policy Advisors Luncheon

August 10, 1968- 12.25 p.m. President's briefing of former vice president Nixon and Gov. Agnew

August 22, 1968- 9 p.m. Cabinet meeting, and staff members

White House Central File, National Security- defense

Box 200

ND 19. CO 57- Czechoslovakian Crisis

ND 19. CO 57 Czechoslovakian Crisis 8/20/68- 8/22/68

Trykte kilder

LaFantasie, G. W. og Miller, J. E. (red.) (1996): *Foreign relations of the United States- 1964-1968 Eastern Europe*, Department of State Publications, Washington

Litteratur

Berend, Ivar T. (1996): *Central and Eastern Europe 1944- 1953: Detour from the periphery to the periphery*, Cambridge University Press, Cambridge

Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

Bornet, Vaughn D. (1983): *The presidency of Lyndon B. Johnson*, University Press of Kansas, Lawrence

Bullion, J.L. (2008): *Lyndon B. Johnson and the transformation of American politics*, Pearson Longman, United States

Cohen, W.I. og Tucker, N.B. (red.) (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge

Colman, Jonathan (2010): *Foreign policy of Lyndon B. Johnson*, Edinburgh University Press, Edinburgh

Dobrynin, Anatoly (1995): *In confidence: Moscow's ambassador to America's six Cold War Presidents (1962- 1986)*, Times Books, New York

Dallek, Robert (1998): *Flawed Giant- Lyndon Johnson and his times 1961- 1973*, Oxford University Press, New York

Goldman, Eric F. (1969): *The tragedy of Lyndon Johnson*, Alfred A. Knopf Inc, New York

Helms, Richard og Hood, William (2003): *A look over my shoulder: A life in the Central Intelligence Agency*, The Random House Publishing Group, New York

Johnson, Lyndon B. (1971): *The vantage point: Perspectives of the presidency 1963- 1969*. Holt Rinehart og Winston, New York

Kissinger, Henry (1994): *Diplomacy*, Simon & Schuster Paperbacks, New York

Kleiven, Hans I. (2008): *Prahavåren- et førtiårsminne*. Marxist Forlag AS

Kurlansky, M. (2004): *1968- The year that rocked the world*, Jonathan Cape, Norfolk

LaFeber, Walter (1991): *America, Russia and the Cold War 1945- 1990*, McGraw Hill, New York

Rothschild, Joseph og Wingfield, Nancy M. (2008): *Return to diversity- a political history of East Central Europe since World War II*, Oxford University Press, Oxford og New York

Rudi, I. B. (2003): *A flagrant violation of the United Nations charter- britiske reaksjoner på invasjonen av Tsjekkoslovakia, 21. august 1968.* (Masteroppgave), Rudi, Inga Berntsen: Trondheim

Rusk, Dean (1991): *As I saw it*, I.B. Tauris & Co, Bridgend

Schwartz, Thomas A. (2003): *Lyndon Johnson and Europe: In the shadow of Vietnam*, Harvard University Press, Cambridge

Szulc, Tad (1972): *Czechoslovakia since World War II*, Universal Library, New York

Skjønsberg, J.P. (2015): *Johnson- administrasjonens arbeid for en SALT- avtale: januar 1967- desember 1968- Glassborokonferansen: en re-evaluering.* (Masteroppgave), Skjønsberg, Julie Perminow: Trondheim

Williams, Kieran (1997): *The Prague Spring and its aftermath- Czechoslovak politics 1968- 1970*, Cambridge University Press, Cambridge

Windsor, Philip og Roberts Adam (1969): *Czechoslovakia 1968: Reform, repression and resistance*, Columbia University Press, New York

Artikler

Bischof, Günther (2011): «'No action': The Johnson administration and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in August 1968», i Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

Costigliola, Frank (1994): "Lyndon B. Johnson, Germany, and 'the end of the Cold War'", I Cohen, Warren og Tucker, Nancy B. (1994): *Lyndon Johnson confronts the world- American foreign policy 1963- 1968*, Cambridge University Press, Cambridge

Kramer, Mark (2011): "The Prague Spring and the Soviet invasion in historical perspective", i Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

Lerner, M. (2003): "Four years and a world of difference: the evolution of Lyndon Johnson and American foreign policy". *The Southwestern Historical Quarterly*, July 2003 (1), 68- 95

Prados, John (1999): "Prague Spring and SALT: Arms Limitation setbacks in 1968 " i Brands, Henry W. (red.) (1999): *The foreign policies of Lyndon Johnson: Beyond Vietnam*, A&M University Press, Texas

Steury, Donald P. (2011): "Strategic warning: The CIA and the Soviet invasion of Czechoslovakia", i Bischof, G., Karner, S. og Ruggenthaler, P. (red.) (2011): *The Prague spring and the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lexington Books, Plymouth

Nettkilder

Lukes, Igor (2012): *On the edge of the Cold War: American diplomates and spies in postwar Prague*. Hentet fra:

<<https://ebookcentral.proquest.com/lib/ntnu/reader.action?docID=3054957&ppg=16>> Sist aksessert 15.10.2017

Udir.no (u.d.): *Læreplan i historie- fellesfag i studieforbredende utdanningsprogram: Etter VG3 studieforbredende utdanningsprogram*. Hentet fra <<https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-vg3-studieforbredende-utdanningsprogram>>. Sist aksessert 12.11.2017

Vaughan, D. (2009): *Alexander Dubček: hope and despair in 1968*. Hentet fra <<http://www.radio.cz/en/section/archives/alexander-dubcek-hope-and-despair-in-1968> >. Sist aksessert 08.10.2017